31 augustus 1914

De verwoesting van Leuven.

Men schrijft ons uit Breda:

Twee Nederlanders, gisterenavond laat hier aangekomen uit Leuven, hebben mij het verhaal van het door hen ondervondene gedaan. Zij woonden in verschillende stadsgedeelten te Leuven, zodat hun verhalen elkander gedeeltelijk aanvullen.

De een, een welgesteld sigarenfabrikant, sedert jaren woonachtig te Leuven in de Juste de Lithstraat en met een Belgische vrouw gehuwd, vertelde:

Wij, mijn vrouw en ik, stonden met de Duitsers, die de stad waren binnengetrokken, in goede verstandhouding. Voornamelijk was de reden hiervan, dat wij Hollanders waren, want wij hoorden dikwijls van plunderingen elders. Voornamelijk de verlaten huizen, waarvan de bewoners gevlucht waren, moesten het ontgelden. Daar werd alles vernield, hoewel in de stad biljetten aangeplakt waren, waarin de Duitse soldaten door hun autoriteiten verboden werd, zich te misdragen of te plunderen.

Zoals in andere Belgische steden, hadden de Duitsers ook te Leuven de burgemeester, twee schepenen, enkele geestelijken en een aantal aanzienlijke burgers als gijzelaars in verzekerde bewaring gesteld.

Reeds bij de nadering der Duitsers waren de burgerwachten ontwapend en hun wapens naar Brussel opgezonden.

Toen de Duitsers binnengetrokken waren, moesten alle wapens, die de burgerij bezat, onmiddellijk ingeleverd worden. Dat is

onmiddellijk en zonder enig voorbehoud geschied. De burgers waren veel te angstig, om ook maar de geringste gedachte te koesteren zich te verdedigen of te verzetten. Tot zelfs kindergeweren en pistolen werden ingeleverd, kostbare verzamelingen jachtwapens, pijlen en speertrofeeën, die alle gevechtswaarde misten en slechts als versiering dienst deden, brachten de angstige burgers naar het stadhuis, waar alles door de Duitsers onbruikbaar gemaakt werd. Zo zag een fabrikant zijn verzameling van 18.000 frank waarde vernietigd.

Van de kansels maanden de geestelijken voortdurend tot kalmte aan. Dan zou de burgers geen leed geschieden.

Volgens de verteller is, enkele dagen na de intocht der Duitsers, de inkwartiering afgekocht voor 100.000 frank per dag. Voor die tijd hadden velen tot 40 tot 50 man in huis, nadien legerden de troepen in de open lucht of in openbare gebouwen. In de rijk versierde trouwzaal van het prachtige stadhuis stonden cavaleriepaarden, schilderijen waren doorstoken en de stoelen in de zalen bevuild.

Waar in den beginne alles, wat de Duitsers meenamen, of betaald met geld, of door bons gekwiteerd werd, veranderde dit later ook. Soldaten kwamen soms om wisselgeld, streken het hun voorgestelde geld op en gaven een met potlood gekrabbeld stukje papier daarvoor in ruil. Zondagavond 23 dezer tegen middernacht, werd mijn zegsman, met nog andere notabelen plotseling uit zijn bed geklopt. “Binnen een uur moeten wij 250 matrassen, 200 pond koffie, 250 broden en 500 eieren op de markt bijeen hebben,” bevalen de Duitsers. Op de markt stond de burgemeester, en half gekleed en in nachtgewaad sleepten de gewekten in allerijl alles bijeen, wat zij konden machtig worden aan voorraden, om toch maar te verhoeden, dat de burgemeester leed geschiedde.

Na afloop keek de bevelvoerende officier het bijeengebrachte nauwelijks aan en zegde, dat het bevel op een misverstand berustte. Men kon alles, behalve de matrassen, weer meenemen. Doch de burgemeester moest de hele nacht op de markt blijven, geheel alleen. Zijn verzoek, een vriend bij hem te laten blijven, werd afgeslagen.

De huizen in de voornaamste straten, en op de boulevards, die naar de Mechelse en Brusselse Poorten leidden, moesten op bevel van de Duitsers van onder tot boven verlicht worden, terwijl de deuren open moesten blijven.

Dit was ook het geval in de Vital de Costerstraat, waar in het hotel Métropole de Duitse staf gevestigd was. Tegenover dit hotel, waar zich in een huis volgens sommigen een machinegeweer zou hebben bevonden, stonden slechts huizen, bewoond door gezeten burgers, vrienden van mijn zegsman. Ook die huizen waren voortdurend verlicht geweest.

Maandag 24 augustus ging rustig voorbij, doch dinsdag 25 augustus trokken vele troepen uit de stad weg. We hadden juist enkele soldaten in huis gekregen; hun werd tegen 6 uur het eten opgediend, toen plotseling in de straten alarm werd geblazen. De soldaten snelden de deur uit, en bleven weg. Wij zegden tegen elkaar, dat het jammer was, dat de jongens nu hun maal moesten verzuimen, toen opeens schoten weerklonken. Spoedig wakkerde het geraas aan tot een hels rumoer, jammerkreten en geweervuur en een vervaarlijk geschreeuw.

Wij waagden het niet te voorschijn te komen en verborgen ons in de kelder.

Zo brachten wij bange uren door. Een flauwe vlammenschijn drong tot ons door, oorverdovend bleef het geraas en het schieten, elk ogenblik vreesden wij, dat ons huis boven ons zou ineenstorten.

Bij het aanbreken van de dag kroop ik op mijn buik naar buiten en zag alles om ons heen in vuur en vlam, terwijl soldaten met een machinegeweer vlak bij mij op de verder staande huizen schoten.

Toen het geraas bij ons in de nabijheid tegen 9 uur wat begon te verminderen, besloten wij te trachten naar het station te gaan. We konden natuurlijk niets meenemen; ik stak wat geldswaarde bij mij, mijn vrouw droeg een valiesje met de papieren en zo waagden wij ons op straat.

De aanblik was verschrikkelijk. Alles om ons heen brandde, ons huis was van twee zijden tegelijk aangetast. Op de straten lagen lijken, half verkoold en doorschoten.

Wij zagen nog, dat op de hoeken der straten met krijt geschreven stond, dat de mannen naar het stadhuis moesten komen om te helpen bij het blussen, doch ik wilde trachten met behulp van mijn papieren weg te komen. De vrouwen en kinderen moesten in de huizen blijven, stond op andere plaatsen geschreven.

Wij kwamen aan het station, dat vol was met vluchtelingen, en ik wilde mij juist aan een officier als Hollander kenbaar maken, toen mijn vrouw en ik hardhandig gescheiden werden. Mijn protest baatte niet en tot overmaat van ramp had mijn vrouw de papieren. Bewijzen kon ik dus niets.

Zo werden aan het station alle mannen van de vrouwen gescheiden, wij werden naar een goederenloods gedreven en terwijl we daar, onbekend met hetgeen met ons zou gebeuren, bijeen stonden,

zagen wij de Stationsstraat ineenstorten, benevens vele huizen op de aangrenzende boulevards.

Onmiddellijk daarna dreven Duitse soldaten een grote menigte mannen en jongens, ik schat wel een 300, naar de hoek van de boulevard van Tienen en de Maria Theresiastraat, tegenover het koffiehuis Vermalen. Daar schoten Duitse soldaten zo lang op hen, tot niet één meer leefde. Het was ontzettend en wij wendden ons af, om het vreselijke schouwspel niet meer te zien.

Toen werden onze handen met onze zakdoeken op de rug gebonden, Duitse troepen namen ons tussen hen in en zo moesten we lopen. Wij waren 76 in getal, bijna allen notabelen van de stad. Onze vrouwen en kinderen hebben wij niet meer gezien.

De burgemeester, twee schepenen, de rector magnificus van de universiteit, de deken en al het politiepersoneel waren gefusilleerd, zegde men. Wij gingen door de Juste de Lithstraat, langs de Diesterboulevard, over de Vaart, en daarna de heuvelen op. Toen wij de Mont César hadden beklommen, zag ik de stad in de laagte branden, de Sint Pieter in vlammen, terwijl de stad nog steeds gebombardeerd werd. Wij trokken de heuvels over, langs het dorpje Herent, waar zich enkele gevangenen bij ons voegden. Herent was geheel verbrand. Ook de huizen langs de wegen waren verwoest, de velden waren vertrapt en lagen vol dood vee.

Wat wij op die tocht hebben uitgestaan is onbeschrijflijk. De soldaten maakten blijkbaar een verkenningstocht in de omtrek, waarbij wij als levende schilden gebruikt werden. Zo moesten wij tegen 2 uur in de middag plotseling allen knielen, terwijl de soldaten achter ons gingen staan, de geweren in de aanslag. Zij vreesden klaarblijkelijk een aanval, doch er kwam, gelukkig voor ons, niets.

Na een half uur trokken wij weer verder, steeds gebonden. We durven niet te spreken, onophoudelijk mishandelden de soldaten ons. Mij stootte een soldaat zijn zware geweerkolf met alle macht op de voet, zodat ik haast niet verder kon. Doch wij moesten. We versmachtten van dorst, doch de Duitsers wierpen voor onze ogen het water uit de veldflessen weg.

‘s Avonds te 7 uur kwamen wij te Kampenhout, op de weg naar Mechelen. Daar lagen veel halfverbrande lijken van mannen, vrouwen en kinderen. Wij werden in de kerk gedreven en vielen uitgeput op de grond neer. Eten noch drinken kregen wij. Wij waren halfdood van angst en vermoeienis.

Na een wijle werden een aantal mannen bij ons gedreven, gevolgd door zes geestelijken. Het bleken burgers van Kampenhout en hun pastoors, benevens de geestelijken uit omliggende, eveneens verwoestte, dorpen.

Toen begon een ontzettende nacht. Tegen 10 uur werden plotseling de ramen verlicht door de vlammen van de huizen, die in brand gestoken werden. Een afgrijselijk gejammer en geschreeuw klonk en voortdurend dreunden geweerschoten.

Onderwijl kropen de geestelijken op hun knieën rond, hoorden de biecht en gaven ons absolutie.

Om 5 uur ‘s morgens haalde men de geestelijken weg en even later werden zij op het kerkplein gefusilleerd, met acht Belgische soldaten, zes wielrijders en twee jagers.

Toen kwam men ons zeggen, dat we losgelaten werden en naar Leuven konden teruggaan.

Doch nabij Leuven werden we weer gevangen genomen, gebonden, maar Kampenhout teruggebracht en weer losgelaten. Toen vonden wij een majoor, die ons toestond, de richting van Mechelen uit te gaan, doch niet langs de grote weg. Wij moesten benedendijks langs het water lopen, met de handen omhoog. Een paar uitgeputte mannen vielen daarbij nog in het water, doch werden gered. Een kreeg een bloedspuwing en moest achterblijven. Zijn zoon bleef bij hem.

In Mechelen konden wij, voor het eerst in 36 uur, wat eten en op krachten komen. Toen vluchtte ik naar Holland.

Alles wat ik heb, ben ik kwijt. En waar mijn vrouw is, weet ik niet. Mijn broer zal gaan om haar te zoeken. Ikzelf kan niet gaan, want mijn voeten zijn gewond."

Daarop verhaalde de broer van de vorige verteller:

"Ik woonde alleen in een huis nabij de Stationsstraat. Dinsdagavond tegen 7 uur zat ik in de tuin, hoorde plotseling schieten en zag, dat Duitse soldaten in de lucht schoten. Zij mikten niet op vensters of deuren, doch schoten in het wilde weg.

Even daarna zag ik soldaten in de Jan Staesstraat bezig met het gieten van petroleum in de huizen, die daarna aangestoken werden. Dit ging zo kalm in zijn werk, dat ik eerst dacht aan een oefening, doch alras bleek mij de vreselijke opzet.

Ik ging eerst in de kelder, doch later kroop ik op handen en voeten naar boven en zag alles om me heen in vlammen.

Daar ik niets te verliezen had, kwam ik over de schutting van de tuin, om mijn achterburen in de Stationsstraat, wier huizen brandden, zo

mogelijk te helpen. Ik hielp sommigen over muren en schuttingen klimmen en bracht ze naar een voorlopig veilige plaats. Het was een hels lawaai, schieten en kanonvuur, het loeien van vlammen, angstgeschreeuw, ontzettend om aan te zien en te horen. Ik probeerde in een huis nog wat te blussen, doch zag in, dat alles vergeefs was. Toen het dag werd, besloot ik een poging te wagen weg te komen. Voor het huis stond een kar, waaronder ik mij verborg. Een officier had mij evenwel gezien en met de revolver in de hand haalde hij mij te voorschijn.

Ik maakte mij kenbaar als Hollander, gelukkig had ik papieren bij mij. Daarop gaf hij mij een soldaat mee, die mij naar het station bracht. Onderweg nam ik nog een familie mee; ik zegde maar, dat ze Hollanders waren en de man, die geen Duits sprak, hield angstvallig zijn mond.

Onderweg zag ik lijken, terwijl de vlammen hen omspeelden. De lucht was vol smook en zwarte rook. Ik zag het stellingwerk van het pas gerestaureerde raadhuis al branden, de Stationsstraat was aan het instorten, doch om juist waar te nemen wat brandde of nog stond, dat was door de rook onmogelijk.

Vele soldaten zag ik plunderen, sigarenwinkels en zaken van fijne eetwaren moesten het vooral ontgelden. In een kapperswinkel werd de uitstalkast leeggehaald en bij andere goederen op een wagen geworpen.

Aan het station was ik om half tien ongeveer, wij vonden een plaatsje in een trein en gingen weg, over Luik naar Aken. Mijn papieren gaven mij overal doorgang, doch de Belg moest te Luik uitstappen. Hij was evenwel ongedeerd.

Van Aken kwam ik over Maastricht naar Breda.

Brussel, 28 augustus.

Voor ik iets over Brussel ga zeggen, moet ik allereerst een woord van hulde brengen aan burgemeester Adolf Max. Zijn beleid kan niet genoeg geprezen worden en ieder bewoner van Brussel is met dankbaarheid jegens “onze Max” bezielt. Zijn kranig optreden bij de overgave der stad, zijn weigering de stad onder controle der overheersers te stellen, zijn energie, maken Max in deze hachelijke tijden tot een bewonderenswaardige figuur. Max treedt niet alleen op als burgemeester van Brussel maar tevens als vertegenwoordiger der vijftien voorsteden: het vraagstuk van Groot-Brussel is voor het ogenblik opgelost.

Sedert het Duitse leger de hoofdstad van België is binnengedrongen, is er in de toestand aldaar niets veranderd. De houding van de bevolking is even prijzenswaardig als de moed der Belgische soldaten. De gewone politie is geschorst, of liever gezegd de gewone politie is opgeroepen om te strijden voor de vrijheid van het schone België. Dat België vrij blijft, hiervan is iedere bewoner van Brussel vast overtuigd, ondanks het weinige succes dat de verenigde machten tot nu toe gehad hebben. Een volk, dat vecht als de Vlaamse leeuwen en de vurige Waalse hanen, kan geslagen worden maar nooit overwonnen. Het volk, waarvan Julius Caesar zegde, dat het van alle Galliërs het dapperste was, zal vrij blijven. Het is zijn vrijheid waardig.

Om de kalmte in de stad te behouden en te voorkomen, dat deze door de vreemdelingen zou verwoest worden is de “police bourgeoise” ingesteld. De burgerpolitie bestaat uit duizenden ingezetenen der stad, die twee aan twee 3 uur dienst verrichten, ieder in zijn buurt. Ze verrichtten hun werk met toewijding en ieder eerbiedigt hun kleinste wens. Hun verzoek “circulez” of “pas de

ressemblement” wordt zonder de minste aanmerking nauwgezet ten uitvoer gebracht.

De houding der Duitsers is tot nu toe, ik wil niet van enkele uitzonderingen spreken, fatsoenlijk. Behalve dan hun manier van “anschnautzen” kan overigens over hun optreden niet geklaagd worden.

Het is mij daarom ook niet begrijpelijk waarom donderdag opeens de mitrailleusen aan het Noorderstation te voorschijn werden gehaald en gericht op de Boulevard du Nord en op de Rue Neuve. In den beginne baarde dit enige onrust, maar men went zelfs aan kanonnen en mitrailleusen.

In de eerste dagen hadden de veroveraars hun intrek genomen in het prachtige stadhuis op de Grote Markt, maar sedert gisteren is het “Duitse gouvernement in Brussel” naar het ministerie van oorlog aan de Wetstraat overgebracht.

Trof men in den beginne overal Duitse posten aan, op ieder kruispunt, bij ieder openbaar gebouw, bij iedere brug, enzovoort, van lieverlede zijn deze posten verdwenen en door burgerpolitie vervangen. Het schijnt dat de regelmatige troepen zullen aftrekken en vervangen zullen worden door de oudere lichtingen van de Landstorm, welke in de kazerne van het 9^{e} linieregiment (Petit Château) en van de karabiniers (Place Dailly) zullen gehuisvest worden.

Het meest pijnigt de bevolking het gebrek aan nieuws en het wordt ten zeerste betreurd, dat de kranten de bevolking van den beginne af aan niet van de ware toestand op de hoogte hebben kunnen houden. Vanochtend geloofden nog de meeste mensen niet aan het vallen van de forten van Luik. Ook doen de ongelooflijkste

geruchten de ronde en worden als “groot nieuws” van mond tot mond verder verteld.

Het oorlogsnieuws, dat vanwege het “Duitse gouvernement” wordt aangeplakt, hangt zo hoog, dat men het nauwelijks kan lezen en dit nieuws wordt trouwens toch met schouderophalen begroet.

Tot nu toe hebben de trams tamelijk regelmatig gelopen. Sedert het begin der week is de dienst met Vilvoorde gestaakt vanwege de gevechten, die er plaats hebben. Sedert enige dagen, nu er in de omstreken van Brussel gevochten wordt, doorkruisen tal van Rode Kruisauto’s de stad en brengen de Duitse gewonden bij honderdtallen binnen. De hospitalen van St. Jean, aan de Jardin Botanique, en van St. Pierre, op de Hoogstraat, zijn direct per tramlijn met het slagveld verbonden. Droevig, maar waar! Hoe diep ook sedert het uitbreken van de oorlog de haat tegen al wat Duits is heeft voort gewoekerd, toch ziet men gedurende het transport der gewonden in menig oog een traan en medelijden vervult de menigte. België weet te vechten, België weet de oorlogswetten te eerbiedigen en de gewonden te huldigen, door een waardige houding. En de Duitse gewonden zijn vol erkentelijkheid over de goede zorgen in de Belgische hospitalen genoten.

Ik kan mijn brief niet eindigen zonder iets mede te delen van de droevige tonelen, waarvan Brussel in het begin der week het toneel was.

Te Dilbeek, even achter het plateau van Koekelberg, eisten de Duitsers dat de bevolking loopgraven voor hen zou graven en ze wilden de mannelijke bevolking daartoe gevangen nemen. Er ontstond een algemene vluchtpartij. Mannen, vrouwen, kinderen vluchtten half gekleed naar Brussel, have en goed achterlatend. De

Boulevard Léopold II leverde een niet te beschrijven aanblik op. Velen weenden. Te Vilvoorde bulderde het kanon en de gewonden werden met honderdtallen Brussel binnen gebracht. Leuven stond in vuur en vlam en karavanen van ongelukkige vluchtelingen maakten de zo schone laan van Tervuren tot een afgrijselijke aanblik. Aan de zuiderkant weergalmden de kanonnen, die in de gevechten in de richting van Charleroi en Bergen hun verwoestingswerk deden. Brussel was op de pijnbank.

Arm, klein, maar heldhaftig België.

Het gebeurde te Leuven.

Het Duitse consulaat hier deelt ons het volgende telegram van het ministerie van Buitenlandse Zaken te Berlijn van 30 augustus mee:

De overheid had de stad Leuven overgegeven. Maandag 24 augustus begon in Leuven het inkwartieren der troepen en de omgang met de inwoners werd vriendschappelijk. Dinsdag 25 augustus in de namiddag rukten, op een bericht van een te verwachten uitval, de troepen tegen Antwerpen op. De commanderende generaal begaf zich in een auto naar het front. Slechts afdelingen voor spoorwegbescherming van het landstormbataljon Neuss bleven achter. Toen het tweede gedeelte van het generaal commando de commanderende generaal te paard wilde volgen en op de markt aantrad, werd uit de rondom staande huizen geschoten.

Alle paarden werden gedood en vijf officieren werden gewond, van wie één zwaar. Tegelijkertijd werd in ongeveer 10 andere stadswijken geschoten, eveneens op pas aan het station aangekomen soldaten en op een aankomende militaire trein. Aan een vooraf beraamd samengaan met de uitval uit Antwerpen valt

niet te twijfelen. Twee priesters waren bij de verdeling van de patronen tegenwoordig. Het straatgevecht duurde tot woensdag 26 augustus in de namiddag alvorens het de intussen aangekomen versterking gelukte, de toestand meester te worden. De stad en de noordelijke voorstad stonden op verschillende plaatsen in vlammen en zijn nu waarschijnlijk geheel afgebrand.

Van de zijde der Belgische regering was deze algemene volksopstand tegen de aanrukkende vijand reeds lang voorbereid; wapendepots waren ingericht, waarin ieder geweer was voorzien van de naam van de burger, die er mee moest worden gewapend.

Een spontane volksopstand is op verlangen van een aantal kleine staten op de conferentie te ‘s-Gravenhage als volkenrechtelijk aangenomen, wanneer de wapens zichtbaar gedragen worden en de krijgswetten opgevolgd worden, doch alleen wanneer het gold een aankomende vijand tegemoet te trekken.

In dit geval had de stad zich echter reeds overgegeven en de bevolking dus daarmee van verdere tegenstand afgezien; de stad was door onze troepen reeds bezet. Ondanks dit viel de bevolking de bezetting en de aankomende troepen, welke door de ogenschijnlijk vriendelijke houding misleid, in treinen en auto’s aankwamen, van alle zijden aan en werd een moorddadig vuur op hen geopend. Dit was dus geen geoorloofde krijgslist, maar een verraderlijke overrompeling door de burgerlijke bevolking, een te verwerpelijker overval, omdat deze vroeger reeds was beraamd en gelijktijdig met de uitval uit Antwerpen zou plaatsvinden.

De wapens werden niet zichtbaar gedragen, vrouwen en jonge meisjes namen aan het gevecht deel en staken de gewonden de ogen uit.

Het barbaarse optreden der Belgische bevolking in bijna alle door ons bezette gedeelten van het land heeft ons niet alleen het recht tot strenge maatregelen gegeven doch ons in het belang van zelfbehoud daartoe gedwongen. De intensieve tegenstand der bevolking blijkt ook daaruit, dat in Leuven meer dan 24 uur nodig waren ter onderdrukking van de opstand.

Dat bij deze gevechten een groot gedeelte der stad werd vernietigd, doet ons zelf smartelijk aan: zulke gevolgen lagen zoals vanzelf spreekt niet in onze bedoeling, kunnen echter bij de schandelijk tegen ons gevoerde franc-tireursoorlog niet worden vermeden. Wie het goedaardige karakter onzer troepen kent, zal niet in ernst kunnen beweren, dat zij tot onnodige of zelfs moedwillige vernietiging geneigd zijn.

De gehele verantwoordelijkheid voor het gebeurde draagt de Belgische bevolking, die zichzelf buiten recht en wet heeft gesteld en de Belgische regering die met misdadige lichtvaardigheid de bevolking van aanwijzingen in strijd met het volkenrecht heeft voorzien en tot tegenstand heeft aangezet en ook, na onze hernieuwde waarschuwingen na de val van Luik, niets gedaan heeft, om zo tot een vreedzame verhouding aan te sporen.

Velen zullen de verwoesting van Leuven niet het minst betreuren, omdat, voor zover uit de berichten tot dusver valt op te maken, ook de beroemde universiteitsbibliotheek daarbij is verloren gegaan. Leuven had vóór 1639 geen openbare boekerij, doch wel telde de stad reeds voor die tijd tal van particuliere boekerijen, zij het ook van geringe omvang. Leuvense geleerden waren reeds vroeg met het aanleggen van bibliotheken begonnen; er waren er in begin van de 17e eeuw wel 40. Voorts hadden de geestelijke orden in Leuven verzamelingen van handschriften en boeken aangelegd, waaronder

belangrijke. De zeer rijke bibliotheek van de afdeling van schone kunsten der Leuvense universiteit ging bij binnenlandse oorlogen en tijdens de beeldenstorm geheel verloren. In de aanvang der 17e eeuw was van deze verzameling, die vooral rijk was aan oude boeken en verluchte handschriften, niets meer over. In 1627 vermaakte Laurent Beyerlinck, een Antwerpse priester, zijn talrijke kostbare boeken aan de Leuvense hogeschool. In 1635 volgde de Leuvense hoogleraar Jacques Romain dat voorbeeld. Zijn bibliotheek was vooral rijk aan werken op medisch gebied. Ook de door zijn vader nagelaten belangrijke verzameling werken op wiskundig gebied kwam toen aan de hogeschool.

In 1636 werd voor de aangegroeide boeken- en handschriftenverzamelingen plaats ingeruimd in lokaliteiten door de stad afgestaan. Jansenius en Stockmans, beiden in hun tijd rector-magnificus der hogeschool, stelden zich de uitbreiding der bibliotheek ten doel. De aartsbisschop van Mechelen, Jacques Boonen, stichtte een fonds voor jaarlijkse aankopen en er werd een conservator benoemd. Voorts werd de bibliotheek verrijkt met een prachtige boekenverzameling van een anonieme schenker (vermoedelijk hertog Karel van Croy en Aerschot), die bovendien een collectie medailles en cameeën afstond.

Naast de universiteitsbibliotheek waren er te Leuven nog belangrijke boekerijen van geestelijke orden, die nu ook wel weg zullen zijn.

De universiteitsbibliotheek had in de 18^{e} en 19^{e} eeuw door voortdurende schenkingen en aankopen een grote belangrijkheid verkregen, en ze was prachtig gehuisvest. In de tijd der Franse overheersing hadden de Fransen er door vakgeleerden 500 van de

kostbaarste werken laten bijeenzamelen en naar Parijs zenden. Na Waterloo zijn die lang niet alle teruggekomen.

Ook de Koninklijke bibliotheek in Brussel heeft ten koste van die van Leuven geprofiteerd.

Niettemin was de bibliotheek thans een der belangrijkste van België.

De verwoesting van Leuven.

De verwoesting van Leuven wordt in een deel van de Duitse pers met vreugde en voldoening begroet. De agrarische Deutsche Tageszeitung en de conservatieve Kreuzzeitung juichen de gebeurtenissen te Leuven toe, in termen die wij hier niet kunnen overbrengen

1 september 1914

Breda, 31 augustus. De beide vluchtelingen uit Leuven, de ingenieur en hoogleraar in de wiskunde, die thans te Baarle-Nassau verblijf houden, hebben langs ambtelijke weg van hun familie in Utrecht vernomen, dat de vrouwen en kinderen van Leuven te Tienen zijn gebracht.

De verwoesting van Leuven.

Reeds seinde ik u het lot dat Leuven heeft ondergaan. Na Mouland, Visé, Tongeren en zovele andere welvarende dorpen en steden is ook het Belgische Athene, het centrum van het katholieke intellectuele leven in België, in as gelegd, van de aardbodem nagenoeg verdwenen, verwoest, geplunderd.

Doch laat ik u van den beginne af mijn merkwaardige tocht vol gevaren en elkaar wisselende indrukken, vertellen.

Het spoorwegverkeer staat, zoals de lezer natuurlijk weet, voor de gewone reiziger in België nagenoeg stil. De telegrafische gemeenschap met andere landen is verbroken, de enkele treinen die nog lopen worden of voor militaire doeleinden gebruikt ofwel zij dienen om krijgsgevangenen of vluchtelingen uit België naar het binnenste van Duitsland te vervoeren; slechts bij zeer hoge uitzondering staan de militaire autoriteiten toe dat met deze treinen ook andere personen vervoerd worden. Een vorige maal had ik mij van de kommandantur te Luik de toestemming verschaft met een trein van daar naar Brussel te mogen meereizen, evenwel ik meende bij nader inzien en na rijp overleg van die toestemming geen gebruik te mogen maken, daar er geen zekerheid bestaat aangaande het uur van vertrek of aankomst en dus de reis zo lang zou duren dat berichten die ik u had willen doen toekomen na een week misschien eerst onder uw ogen zouden komen.

De automobiel was het aangewezen vervoermiddel, hiermee hoopte ik Brussel, misschien Doornik te bereiken, daar tegenwoordig te zijn bij de te verwachten krijgsoperaties, om dan over Brussel naar Roosendaal of Eindhoven te tuffen om u vandaar mijn berichten en indrukken te doen toekomen. Ziedaar mijn krijgsplan, waardoor de gebeurtenissen te Leuven een streep hebben gehaald, maar dat nochtans in het bekende vat zit waarin niets verzuurt. Met een tweetal collega’s besprak ik het plan, spoedig was een honderd-kilometer-wagen gevonden en werd de reis aanvaard. De chauffeur, een opgewekt Zuid-Limburgs type, kende wat Frans en Duits, had te Luik gewoond, beweerde de weg goed te kennen en kon dus om deze verschillende goede eigenschappen van groot nut zijn. De reis naar Luik is, hoe moeilijk

ook voor nog twee à drie weken, thans kinderspel. Door oefening wijs geworden, kende ik alle trucjes om de postenlinie, die even ten zuiden der Nederlandse grens begint, te passeren; iedere spoorwegovergang, iedere brug, ieder dorp tot Luik toe is door landweer- of landstormsoldaten bezet en met argusogen loeren zij op onbevoegden, die zonder legitimatie of behoorlijk passierschein de keten trachten te doorbreken. Telkenmale treft men er andere manschappen en andere bevelhebbers en telkenmale ook zijn er nieuwe voorschriften uitgevaardigd, die streng opgevolgd moeten worden. Wordt de ene dag de tocht gemakkelijk gemaakt door de spreekwoordelijke Gemütlichkeit van een Beiers landstormman, 's anderendaags vindt de reiziger zijn weg versperd door een meer stramme Pommeraan of Brandenburger, die met vaak overdreven ijver en nauwgezetheid de passen van a tot z doorleest en er blijkbaar op uit is een zwak punt te vinden dat als argument zou kunnen dienen de reiziger onverbiddelijk terug te zenden. Zo was op de tocht die ik u ga beschrijven een nieuwe "Erlass" uitgevaardigd, waarbij bevolen werd, dat ieder die zich naar Luik of verder wilde begeven, zich bij de zogenaamde etappe-kommandant had te melden, die dan toestemming gaf, een schriftelijke met een stempel, de reis tot zijn eerstvolgende collega te vervolgen.

Onze eerste etappe was Wandre, even boven Luik, waar een ijzeren voetbrug over de Maas de beide oevers verbindt. Deze brug, voor een aanrukkend leger van het grootste gewicht, was om mij onverklaarbare redenen bij het begin van de oorlog door de Belgen intact gelaten en wordt nu door de Duitsers scherp bewaakt. Voor en over de brug sterke posten; op de brug om de twintig passen manschappen die de automobilist op de treeplank tot zijn nevenman vergezellen. Tot grote ergernis van de chauffeur mocht op de brug slechts zeer, zeer langzaam gereden worden, en stelde

hij mij voor maar door te rijden en de beide heerschappen te schaken, zoals hij het in zijn Limburgs dialect uitdrukte.

In Herstal, de voorstad van Luik, herinnert slechts de vreemde bezetting aan de oorlog. Men is er rustig; de bevolking staat te keuvelen met de militairen en schijnt zich niet veel om hun nieuwe gasten te bekommeren. Luik, ik heb er u reeds over bericht, is de zetel van het gouvernement. Het verkeer wordt door militairen, bijgestaan door de ontwapende burgerwacht en politie, geleid. Iedere militair heeft het recht de wandelaar aan te houden en te bevragen naar zijn ausweis. In het algemeen zijn ze beleefd en voorkomend, hoewel een enkele op minder salonfähige wijze met een kort doch krachtig “hier” tot staan blijven aanmaant. De restaurants en koffiehuizen zijn overvol met officieren van allerhande troependelen. Daartussen bewegen zich met gepaste vrijmoedigheid een zeker soort vertegenwoordigers van het dusgenaamde zwakke geslacht, dat te Luik zo rijkelijk aangetroffen wordt.

Aan de kommandantur, waar excellentie von Kolewe de scepter zwaait, kreeg ik welwillend een passierschein tot Sint-Truiden, waar ik me zou hebben aan te melden. Lustig waaide het neutrale Hollandse vlaggetje voorop de auto. Daar, te Ans, even noordwestelijk van Luik, passeert ons in razende vaart een auto met officieren, de revolver in de vuist. Ik merkte dat onze auto in hoge mate hun belangstelling gaande maakte en bereidde me voor op het een of ander incident, dat niet op zich zou doen wachten. Dwars over de weg stopte de auto, de officieren stapten uit en gelastten ons met een “halt” te stoppen, aan welk verzoek, ik behoef het wel nauwelijks te verzekeren, onmiddellijk werd voldaan. Wat is dat voor een vlag? Ik betoogde op minzame wijze dat het een Nederlands vlaggetje was en wij allen Hollanders, op weg naar

Brussel. De papieren kwamen voor de dag; er werd kort gedelibereerd, waarop een der heren: “Ach zo, zijt gij Hollanders? Wij dachten dat het een Franse vlag was, en dat gij Franse officieren in burgerdracht waart. Neem mij niet kwalijk; goede reis; adieu.” Ik vond het maar beter voor toekomstige dergelijke incidenten onze kleuren te verwijderen; het vlaggetje verdween onder het zitkussen van de chauffeur.

De eindeloze, kaarsrechte steenweg naar Sint-Truiden wordt met een 60-kilometergangetje afgelegd. Van het fort Loncin woei de Duitse vlag, druk zag ik de militairen in de weer het te herstellen, de prikkeldraadversperringen waren nog in hoofdzaak intact, waaruit ik afleidde dat de versterking niet door een infanterie-stormaanval, doch in hoofdzaak door het geweldige vuur der zware belegeringsartillerie was genomen. In Sint-Truiden aangekomen, scheen de commandant het zaakje niet zo heel erg te vertrouwen. “Gij zijt dus Hollanders, zegt hij. En wat willen de heren Hollanders dan wel te Brussel gaan doen? Gij ziet er overigens helemaal niet zo Hollands uit.” Ik beduidde dat ik toch werkelijk Hollander was, zoals mijn uittreksel uit het geboorteregister bewees. Na enig heen en weer gepraat liet de Hauptmann ons vertrekken. “Maar ver zult gij toch niet komen, dat verzeker ik u”, voegde hij mij niet erg bemoedigend toe. Verder ging het naar Tienen, waar de etappe-commandant zich in het raadhuis op het architectonisch zo rijke marktplein gevestigd had. Dezelfde formaliteiten hadden weer plaats, alles duidde erop, dat we Brussel nog voor het donker worden zouden kunnen bereiken. De helft van de weg was afgelegd, nog één etappe, Leuven, en we konden, pannes, bandenpech of andere narigheden buitengesloten, ons op de Grand Place aanmelden. Doch, mit des Geschickes Mächten ist kein ew’ger Bund zu flechten, dem das Unglück schreitet schnell.

De commandant wenste goede reis en scheen nog niets te weten of te willen weten van wat er bij en in Leuven zich had afgespeeld. Tussen Tienen en Boutersem ging de tocht ten dele tussen uitgebrande en vernielde huizen; vrouwen en kinderen, te voet of op handkarren en kruiwagens, gingen angstig en met wanhopige gezichten in de richting Tienen. Er moest ergens iets zijn voorgevallen; wat wisten we niet en we hadden ook geen tijd ons nodeloos op te houden, daar we zo spoedig mogelijk ons doel wilden bereiken. Een eind verder een veertigtal Rode Kruiswagens, bespannen met twee paarden, gevolgd door een 500 hospitaalsoldaten te voet. Zou er ergens in de buurt zijn gevochten? Het was bijna niet aan te nemen; ik wist toch dat het Belgisch veldleger zich achter de voorste linie om Antwerpen had teruggetrokken en vóór ons tot Brussel toe en nog verder het land door de Duitsers was geoccupeerd. En toch, wat betekenden dan die troepenbewegingen met blijkbaar Leuven als doel? Ongeveer 8 km voor Leuven, nadat we enige posten hadden gepasseerd, hoorde ik plotseling een knal, gevolgd door een fluitend geluid. Onmiddellijk commandeerde ik de chauffeur “halt”. Ik vermoedde dat onze auto om de een of andere reden werd beschoten en voelde me, ik beken het ronduit, niet erg op mijn gemak. Stilhouden was dus het beste middel om onze onschuld te bewijzen en van verder schieten verschoond te blijven. Halt, riep ik nog eens. Ik zal wel moeten antwoordde de chauffeur, mijn voorband is gesprongen. Algemene hilariteit bij mijn tochtgenoten; schrijver dezes was er de dupe van en werd duchtig in het ootje genomen. Inmiddels had ik de gelegenheid mij met enige officieren, die met hun compagnie, terzijde van de steenweg wachtten op nadere bevelen om verder op te rukken, te onderhouden.

Daar kwamen mij de eerste geruchten ter ore van hetgeen in Leuven plaatsvond. De burgers hadden de militairen beschoten,

zegden de officieren, ik wist reeds wat dat betekende. Een doortocht te zoeken in Leuven was, zo verzekerden mij de officieren, onmogelijk, alles zou wel in brand geschoten worden, en dus was de tocht gevaarlijk, maar, “ge kunt het proberen; ik zou het echter niet doen, en maar kalm naar Tienen terugkeren.” Dat lag niet in onze bedoeling en we reden dus verder. Een lange rij witte nonnen, gebeden prevelend en geëscorteerd door infanteristen, liepen terzijde van de straatweg. Deerniswekkend was de aanblik. Een zieke oude man op een kruiwagen werd door een andere voort gereden. Langzaam ging de lange, treurige stoet voorwaarts. Vrouwen en kinderen met het allernoodzakelijkste om de lendenen volgden. Een vrouw, barrevoets met slechts een rok en hemd als bekleding, strompelde voort met aan de hand een meisje van misschien vijf jaar. Terzijde van de weg zaten vermoeid en in wanhoop vrouwen en kleine kinderen, mannen zag ik niet. Bij onze komst knielden ze neer, die armen, de handen naar omhoog, ten teken dat ze geen wapens hadden, uit vrees te zullen worden neergeschoten. Ze zagen ons voor Duitsers aan. Vreselijk waren hun angst en de wanhoop, die op hun gezichten stonden te lezen. Niets, letterlijk niets hadden ze meer dan hun leven en hun weinige kleren die ze aan hadden. Bij honderden, naar de duizenden tellende, lagen zij uitgeput door vermoeienis en vrees langs de weg, wachtend op een onzekere, donkere toekomst, niet wetend waarheen te gaan of gedurende de nacht een onderkomen te vinden. Nooit zal ik dit toneel van ongekend verdriet vergeten. Hulp was onmogelijk, niemand bekommerde zich om hen, slechts één doel hadden ze, weg, ver weg te zijn van de plaats waar ze woonden en die zij liefhadden, van het oord waar ze alles achterlieten, hun have en goed overlatend aan brand en vernieling.

Wij naderden Leuven. Lijken van mannen lagen in de hoofdstraat, elektrische draden van tram en telefoon versperden de weg, de

huizen brandden, dikke rookwolken stegen uit de vuurzee op. Hier was een doorkomen onmogelijk. Mijn stafkaart, die mij een officier had ter hand gesteld, duidde mij een omweg naar het station, waar de stadscommandant en de staf waren ingekwartierd. Aan de overzijde van het stationsemplacement stonden om de 10 passen de infanteristen, het geweer in de hand, de vinger aan de trekker, gereed bij de minste verdachte beweging het dodelijk schot te lossen. Links boog de weg af. Onder een viaduct lag een priester, de handen uitgespreid, een schot in het hoofd had een einde aan zijn leven gemaakt. Vol afschuw wendde ik mij af. Voor het station aangekomen, kreeg ik nadere berichten van hetgeen gebeurd was en nog gebeuren zou. Het grote stationsplein geleek een vuurpoel. Een jammerende stoet gijzelaars, sterk bewaakt, stond opgesteld; terzijde aan de andere zijde van het standbeeld evenzoveel vrouwen. Ik schatte hun getal op een vier- à vijfhonderd. Wat mag er in de harten van die ongelukkigen, wellicht onschuldigen, zijn omgegaan, waaraan zullen zij gedacht hebben bij het horen der knallende schoten? Misschien verkozen zij de dood boven het leven, boven dat leven, dat voor hen een lijden in armoede en onzekerheid zou zijn. Staande zouden zij de lange nacht doorbrengen, dienend als borg voor de zekerheid de Duitse troepen. En doodmoe zouden ze morgen worden afgelost door andere medeburgers, indien een kogel hen niet had getroffen om te boeten voor de misslagen van anderen. De avond viel en met bange gevoelens ging ik de nacht tegemoet.

Van Maastricht naar Brussel.

Een onze correspondenten meldt ons uit Maastricht:

Een inwoner van Maastricht, die gisteren per auto de tocht van daar naar Brussel ondernam om een dame te halen, vertelt ons daarvan het volgende:

Nadat ik bij de Duitse vice-consul mij van een pas voorzien had en een schriftelijk bewijs had getekend, dat wanneer de auto door Belgen of Duitsers opgevraagd zou worden, ik daarvoor alleen aansprakelijk was, gingen we om 7 uur de stad uit. Allereerst naar Tongeren. Reeds een eind voor het stadje en in de Maastrichter straat waren de meeste verwoestingen aangericht. Daar toch waren de Duitsers, uit Visé komende, het plaatsje binnengetrokken. Verderop in het stadje was niets vernield, maar er rondom stonden op afstanden Duitse kanonnen. De bewoners was aangezegd, dat op het eerste alarmschot, Tongeren platgeschoten zou worden! Van hier ging het naar Sint-Truiden. Ook hier dezelfde toestand als in Tongeren. Wij namen de weg van Sint-Truiden naar Tienen. Wederom overal straten afgebrand. De haat der Duitsers tegen de pastoors schijnt groot. Tenminste in Tienen werd een klooster met 200 kloosterbroeders bewaakt. Het consigne was : “als er geschoten wordt, gaat het klooster in brand”. Ontelbare malen werden we aangehouden, doch na het in orde bevinden van de passen en het afstaan van enige sigaren en sigaretten, konden wij vrij verder. Tot aan Looz. Nadat we hier tweemaal stilgehouden hadden en men ons gezegd had, dat we maar verder zouden rijden, werden we aan het commandantshuis door de naar buiten schietende luitenant aangeroepen: “Dadelijk stilhouden, of ik schiet”. Nadat we ons gelegitimeerd hadden en op het horen, dat we Hollanders waren, werd hij toeschietelijker. Verder hebben we geen moeilijkheden ondervonden, ja, de Duitsers waren zelfs voorkomend. Dichtbij Tervuren, waar marcherende troepen en geschut de hele weg besloegen, werd zelfs plaats voor ons gemaakt, zodat we met de auto verder konden.

Een aanblik, die we echter nooit vergeten zullen, gaf Leuven en omgeving. In het dorpje Korbeek, dat geheel verlaten scheen, verliet ik even de auto en wilde eens een kijkje nemen. Maar het eerste huisje, dat ik binnentrad, was zo ontredderd en alleen een hond, het enige levende wezen, keek me zo onheilspellend aan, dat ik mijn tocht niet verder doorzette. Een pastoor, die Vlaams sprak, kwam uit een der zijwegen en vroeg ons, of we even met hem mee gingen naar een dichtbijgelegen kasteel, waar hij gewoon was de mis te lezen. Daar woonde baron E. met zijn zes dochters. Het kasteel was verlaten. Het licht brandde er en de tafel was nog gedekt, zoals de officieren die misschien hadden verlaten. De bewoners waren verdwenen. Maar al wat kostbaars in het kasteel was, lag vernield. De schilderijen stukgesneden of uit de lijsten genomen, Venetiaanse spiegels vernield, kasten opengebroken, al het linnengoed overhoop. De kalender wees aan dinsdag 25 augustus. Dus blijkbaar is deze verwoesting in de nacht van dinsdag op woensdag aangericht. De zoon van baron E. schijnt een betrekking bij de Belgische legatie in Den Haag te bekleden. Ontdaan over dit toneel gingen we naar Leuven. Maar wat we daar zagen was verschrikkelijk. De buitenwijken stonden er nog. De binnenstad brandde nog en de lijkenlucht der dode paarden en mensen maakte het voortgaan bijna onmogelijk. De wachten raadden ons dan ook aan een andere weg te nemen.

Om 2 uur kwamen we te Brussel aan. Het Rogierplein voor de Noordstatie leek uitgestorven. We gingen zorgen voor een pas om weer uit Brussel weg te komen en troffen daar toevallig een in Brussel wonende Maastrichtenaar aan, broer van een onzer kennissen, zodat we voor hen de groeten konden meebrengen.

Hij ook liet zijn pas klaarmaken, doch was het nog niet met zichzelf eens, of hij Brussel zou verlaten. Hij ondervond geen last. De

levensmiddelen waren er niet duur en het zou alleen het afschrikwekkend voorbeeld van Leuven zijn en de mogelijkheid, dat zoiets zich in Brussel zou herhalen, dat hem het plan om heen te gaan in overweging deed nemen. Er zijn treinen van de legatie, die de Hollanders over Luik naar Aken brengen. Vandaar kunnen ze per elektrische tram naar Vaals en dan verder per auto naar Maastricht. Om niet weer die akelige indruk van Leuven te hebben, gingen we over Waver Jodoigne tot Tienen en verder onze gewone weg terug. Een hevig opzettende mist maakte, dat we langzaam moesten rijden en slechts 15 km/u vorderden, ook al, omdat we telkens moesten stoppen. In Vroenhoven bij de Nederlandse wachten was de boom gesloten en liet men ons niet door. Men hield ons voor Duitsers. Alleen mijn bekendheid met een der wachten, die de commandant ging roepen, maakte, dat wij doorgelaten werden en zo kwamen we te 11 uur ‘s avonds in Maastricht aan. Die tocht zullen we echter zo gauw niet vergeten.

In Tienen lagen plakkaten klaar, waarbij de Duitse regering bekend maakte, dat zij het thans in België bezette gebied als een Duitse provincie beschouwt.

Volgens een bericht uit Antwerpen aan de Times heeft de militaire gouverneur van Brussel de grootindustrieel Ernest Solvay, de bankier baron Lambert Rothschild en andere notabelen als gijzelaars gevangen doen zetten, totdat de opgelegde oorlogsschatting betaald zal zijn.

Londen, 1 september. De Daily Express verneemt uit Den Haag, dat de vier rijkste Belgen, Solvay, baron Lambert, Waroque en baron Empain, de betaling van de Duitse oorlogsschatting ten bedrage van 8 miljoen pond gewaarborgd hebben.

De verwoesting van Leuven.

Ik verliet u in mijn vorige brief voor het station te Leuven op het ogenblik dat door de Duitsers talrijke gijzelaars, zowel mannen als vrouwen, werden aangebracht. Terwijl wij daar de verschrikkingen van de brandende stad gadesloegen, overlegden we of misschien een verder gaan tot Brussel nog mogelijk was, om dan de volgende dag terug te keren, dan zouden de gemoederen wellicht ietwat zijn bedaard en zouden we de oorzaak van het onheil, stad en bewoners overkomen, vermoedelijk beter kunnen beoordelen. Wel was de onderneming zeer riskant met het oog op het steeds duisterder worden, maar daar stond tegenover dat, naar ons was verzekerd, Brussel rustig was en wij, daar aangekomen, wel een onderdak zouden vinden, iets wat natuurlijk te Leuven niet mogelijk was.

Het beste scheen de auto te verlaten en de bevelvoerder het doel van onze tocht mee te delen. Maar dit zou niet zo gemakkelijk gaan. Dreigend voegde hij ons toe dat wij geen stap nader mochten treden. Onze passen konden wij dus niet doen onderzoeken. Hij weigerde trouwens bij voorbaat iedere inzage. Hier was goede raad duur. Traden we nader, dan waren we zeker van de kogel, gingen we terug zonder ons te hebben verklaard dan zou het ons niet beter gaan. Men denke zich het gevaarlijke van de toestand. Doch het toverwoord dat ons tot dusver geholpen had miste ook hier zijn werking niet. “Wij zijn Hollanders en rijden met goedkeuring van de kommandantur naar Brussel.” Een korte pauze volgde. De officier scheen het niet voor mogelijk te houden. Voorzichtig naderde hij, steeds nog de karabijn op ons gericht. “Rijd naar het station terug, daar staan drie auto’s, die vanavond naar Brussel rijden en vraag of u daarmee mee mag gaan.” Aan een doorkomen was niet meer te denken, het beste was de raad, die als een bevel klonk, op te volgen. Zo tuften we dan weer terug naar het station om te zien waar die

auto's zich wel bevonden, doch door de grote verwarring en drukte die daar heerste was het niet mogelijk ze te ontdekken. We zochten een plaatsje op waar we het meest veilig en het minst in de weg stonden en beraadslaagden wat nu te doen. We besloten hier te overnachten in de auto, desnoods op straat en morgen, zodra de dag was aangebroken het van de omstandigheden te laten afhangen of we allen of een onzer naar Brussel zou rijden, terwijl de anderen naar Maastricht zouden terugkeren om zo spoedig als het kon onze berichten over te seinen. Het vooruitzicht onder de blote hemel te moeten slapen of tenminste een nacht door te brengen, want van slapen zou wel niet veel komen, was niet heel aanlokkelijk, doch het was het enige wat ons restte. We moesten ons in het onvermijdelijke schikken en voor alles goede moed en een goed humeur houden. We waren tot dusverre aan zoveel gevaren blootgesteld geweest, dat we hoopten ook de ons misschien wachtende wel te zullen te boven komen.

Inmiddels naderde een konvooi Engelse krijgsgevangenen, naar mijn schatting ongeveer een vier- à vijfhonderd, meestal jonge lieden van een 20 jaar. Ik kan niet zeggen dat ze op mij een sterke militaire indruk maakten, misschien was hiervan wel de oorzaak het contrast tussen die blijkbaar vermoeide ontwapenden, die onder de indruk van het gebeurde zwijgend voort liepen, en hun triomfantelijke begeleiders. De uniformen waren eenvoudig doch praktisch, kakikleurig, zoals we die uit de oorlog in Zuid-Afrika kennen. De Schotten en Hooglanders waren kenbaar aan een Schots-geruite band om de muts, die aan onze kolonialen deed denken. De Hooglanders met blote knieën en het bekende korte rokje eveneens van kakikleur, doch voorts zonder enig ander blinkend of gekleurd kenteken. Ze zouden 's avonds in een gereedstaande trein naar Duitsland worden vervoerd.

Dat wij de enige burgers te midden van de talrijke Duitse militairen de algemene opmerkzaamheid gaande maakten, zal de lezer begrijpen, doch evenzeer dat ieder zijn nieuwsgierigheid trachtte te bevredigen door te vragen wat we waren, hoe we hier kwamen, waar we heen wilden enzovoort. Als een lopend vuurtje had zich dan ook reeds spoedig het antwoord verbreid en maakte de verwondering plaats voor belangstelling en, het moet uitdrukkelijk worden gezegd, hulpvaardigheid en welwillendheid. Ik moet hier voor de zoveelste maal nog eens herhalen hoezeer de Holländer, niet Niederländer, want dat woord heb ik nooit horen gebruiken, bij de Duitse soldaat goed staan aangeschreven.

Het schijnt, dat de officieren hun minderen goed hebben ingeprent dat Nederland niet in oorlog is met het Duitse Rijk en in vrede en vriendschap daarmee leeft, en dat de Nederlandse onderdanen in België zoveel als dit in de oorlog doenlijk is beschermd en voortgeholpen moeten worden, hoe zijn anders de opschriften te verklaren die ik zo veelvuldig op de deuren en vensters der huizen aantrof: “Holländer, dieses Haus ist zu schonen.” Ofwel “In diesem Hause wohnen Holländer, schonen.” Ik wees er tevens herhaaldelijk op dat de hoogste militaire autoriteiten waarmee ik qualitate qua in aanraking kwam, met de meeste hoffelijkheid en welwillendheid zoveel mogelijk trachtten aan mijn wensen te voldoen, ja zelfs ongevraagd raadgevingen gaven die mij van het hoogste nut waren.

Zo ook hier weer voor het station te Leuven. De stedelijke commandant vond bij al zijn beslommeringen te midden van zijn drukke dienst nog de gelegenheid mij opmerkzaam te maken dat hij geen verantwoordelijkheid op zich kon nemen voor ons leven, indien we hedenavond nog langer op deze plaats bleven. “Het is hier voor u te gevaarlijk.” En daar toonde hij mij de gaten in de spiegelruiten, afkomstig van machinegeweren. Hij verklaarde mij,

waarom naar zijn mening die gaten door kogels uit mitrailleurs afkomstig moesten zijn en dat het dus naar zijn inzien niet aannemelijk was, dat Duitsers daarmee het station zouden hebben beschoten, daar ieder Duits soldaat toch wist, dat vestibule en zalen van het stationsgebouw opgepropt waren met militairen. Bovendien, zegt hij, de Duitsers hadden geen mitrailleurs in de stad gehad, niet eens artillerie was bij het begin van de beschieting voorhanden geweest.

Mijn zegsman had persoonlijk diep medelijden met de stad en de arme bewoners. Doch wat moest hij doen? vroeg hij. Er was geschoten, dat stond voor hem vast, rotsvast. Het waren onverlaten, erkende hij, die het gedaan hadden; geen behoorlijke burgers, welke laatsten de militairen goed hadden verzorgd en verpleegd en wie hij niets had te verwijten. Hij begreep volmaakt de angst en haat van het merendeel der bevolking tegen de Duitsers die hun land en stad bezet hielden, maar dit rechtvaardigde toch niet dat het schuim, het gepeupel, zijn manschappen uit de huizen bestookte en neerschoot. Temeer niet daar de bevolking herhaaldelijk was aangezegd dat de allerstrengste straffen zouden worden toegepast indien ook maar één schot zou vallen. En door de snelheid waarmee dit alles was gebeurd, bij de bliksemsnelle uitbreiding en voortplanting die de beschieting der militairen had aangenomen moest hier wel gedacht worden aan een zorgvuldig voorbereid plan, aan een georganiseerd verzet, misschien wel onder deskundige leiding. Zo legde hij mij dit alles uit.

Hij wees mij een plaats aan waar ik veiliger zou zijn: achter een hek, de ene zijde gedekt door een goederenloods. “Ik zal u een onderofficier meegeven”, voegde hij er welwillend aan toe. “Daar kunt in elk geval maar van een kant beschoten worden.” Dat “maar” was niet kwaad! Het klonk als ironie.

Een 50 m verder op een duistere plaats, zodat we van de zich voor ons bevindende straat en huizen af niet te zeer gezien zouden kunnen worden, aan de ene zijde gedekt door de muur van de loods, kozen we ons nachtkwartier. Hier wachtten we de dingen die komen zouden. Spoedig hadden we gezelschap.

Een reserveofficier, uit Hamburg afkomstig, had vrienden in Holland en vroeg mij of die misschien ook tot mijn bekenden behoorde. Het toeval wilde dat ik op de hoogte was van de familierelaties van zijn vrienden door welke mededeling als het ware een brug geslagen werd voor onderlinge toenadering en vertrouwen. Onze mondvoorraad was reeds lang uitgeput. Hij was trouwens maar heel klein geweest, daar wij gehoopt hadden zonder te groot oponthoud ‘s avonds Brussel te zullen bereiken. We deelden een stuk commiesbrood en dronken een glas wijn. Meer konden we niet krijgen: maar hoewel de maag zich deed gevoelen, smaken deed het niet, daarvoor waren de emoties van de dag en meer nog die van de avond te groot. Tot laat in de nacht hield mijn nieuwe vriendelijke kennis ons bezig, vertellende van hetgeen hij van de oorlog had gezien en meegemaakt en van hetgeen hij van de ramp van Leuven wist. Mij trof het innig gevoel van deernis waarmee deze fijn-beschaafde man was vervuld bij het vertellen van de ellende die om ons heen heerst, want nog steeds brandde en knetterde het om ons heen; balken en dakgoten en verdiepingen stortten met donderend geraas in. Een ogenblik doofde dan het vuur om spoedig weer hel op te laaien en een nabij zijnd perceel aan te tasten. Wij verwachtten dat nog vele bewoners zich uit angst in de kelders verborgen hielden. Dat anderen, onkundig wellicht met het bevel, de huizen te verlaten, zich nog daarin bevonden. Men denke zich het lot dier ongelukkigen. Overgeleverd te zijn aan de woede der soldateske, die terecht of ten onrechte, verontwaardigd over de dood van hun kameraden bloedige wraak

gezworen heeft. Daar komen de slechtste hartstochten die in ‘s mensen boezem schuilen aan het daglicht, dan is er geen sprake meer van gevoel voor zachtheid; mededogen en barmhartigheid zijn dan lege woorden. Aan zichzelf en aan hun wraakgevoel overgeleverd is er geen discipline ter wereld, zelfs niet de strengste discipline, die de naar bloed dorstende kan intomen. Menig onschuldig leven moet te Leuven verloren zijn gegaan. Hoe diep treurig is het te denken dat zij, die zich nog in de reeds brandende huizen moesten bevinden ten dode waren gedoemd. Levend verbrand wellicht zijn deze tot wanhoop gedrevenen, meedogenloos neergeschoten indien zij die verschrikkelijke dood in de vlammen trachtten te ontgaan en zich op straat waagden.

En dan, de rechtvaardigheid en waarheid gebiedt het neer te schrijven, de eigendommen der bevolking bleven ook bij en tijdens dit branden en blaken niet gespaard. En wat nog verschrikkelijk is, ik trof - maar ter ere der overgrote meerderheid zij het gezegd - enkele soldaten aan die er zich op beroemden dat zij zich kostbaarheden, ringen, horloges, armbanden hadden toegeëigend. Bij het zien der weerzinwekkende tonelen die zich voor mijn ogen afspeelden, bij het horen hoe roof en plundering werden goedgepraat met het sofistisch beweren, dat anders toch alles zou worden vernield of verbrand, zal de lezer zich kunnen voorstellen hoe ik dikwijls moeite had mijn verontwaardiging niet te doen blijken en me vol afschuw afwendde. Het bête humaine, het dierlijke en verdierlijkte in de mens te zien ontketenen in al zijn tomeloze kracht en hevigheid is van het verschrikkelijkste dat ik ooit beleefde. Nooit en nimmer had ik mij ook maar in de verste verte een zwakke voorstelling kunnen en durven maken, van hetgeen ik in die uren voor en bij het station te Leuven heb meegemaakt. Ik vertel u daar nog iets van in mijn volgende brief.

In het nummer van de Antwerpse Matin van 29 augustus vinden wij enige koninklijke besluiten, waarbij de Leopoldsorde wordt toegekend. Daarbij trof ons, dat die orde was toegekend aan twee vrouwen, mejuffrouw Valéry Dimartinelli en Léonie van Lint, wegens “de moed en het schone gedrag” dat zei als telefonisten te Leuven hadden getoond, “door te midden van de vijand op hun post te blijven”.

2 september 1914

De in België aangerichte verwoestingen.

Maastricht, een september. Bij mijn eerste pogingen om het Zuid-Belgische oorlogsterrein te bereiken dreef het toeval me door Leuven en vandaar naar Brussel. Waar ik bij mijn bezoek aan Leuven natuurlijk onmiddellijk constateren ging wat is blijven staan en wat verwoest is, zal ik dat maar het eerst bespreken. In de eerste plaats is de oude Universiteit met de boekerijen verwoest. Enkele van de bijgebouwen zijn blijven staan. Verder is het een hoge hoop grijs puin met stukken muur en smeulende boekenmassa’s. De kathedraal Sint Pieter, het magnifieke gotische gebouw, is een ruïne geworden; zes à zeven meter hoog staan nog de zware muren, hier en daar met brokken heiligenbeelden, die vroeger de buitenzijde tooiden. Het stadhuis, eveneens in gotische bouw opgetrokken, is geheel gespaard gebleven. Verder zijn alle voorname wijken totaal verwoest; de mindere buurten bleven geheel of gedeeltelijk gespaard. Het station vertoont geen andere schade dan enige kogelgaten, die in de ramen van de vestibule-entree geschoten zijn. De stad is uitgestorven, de lijken, die onder het puin zijn blijven liggen, verspreiden een walgelijke stank in de straten. Af en toe stort met donderend lawaai een muur in elkaar. Ik ben de hele weg der ellende, die de oorlog door België gebrand heeft, van

Maastricht tot Brussel, doorgetrokken en ik kan niet anders zeggen, dan dat ik diep getroffen terug ben gekeerd, niet omdat ik oude vrouwtjes zag, die jammerend trachtten te klimmen over de ruïnen van wat eens hun huisje was, niet omdat ik vluchtelingen zag, die de angst het voorkomen van schuwe dieren had gegeven, ook niet omdat ik kleine kinderen zag, die het huilen staakten omdat onze auto naderde en de handjes omhoog gingen steken om te tonen dat ze geen kwaad wilden; niet om deze feiten, maar omdat ik dat alles zag in ons westelijk Europa. Ik heb medelijden met en vrees gevoeld voor onze beschaving, want dat zo licht het fundament zou zijn, waarop ze rust, dat had ik niet kunnen geloven. Of de Duitsers of de Belgen de schuld zullen krijgen, als de historie gedocumenteerd over hen oordelen zal, dat is niet aan mij te bepalen. Maar toen ik over een afstand van ruim 100 km reed door een streek waar het lijkt of gloeiend vuur over het land is gestroomd, voelde ik me diep ellendig.

Over Sint-Truiden en Tienen hebben we vervolgens Leuven bereikt. Sint-Truiden en Tienen zijn beiden volkomen gespaard gebleven, maar de dorpjes langs de weg zijn voor het grootste gedeelte puinhopen geworden. Overal muren en niets dan muren, waartussen alles weggebrand is. Buiten Luik zag ik nog de ruïne van een der forten, een zeer laag gelegen fort, bijna zonder bodemverheffing. Het is haast niet te geloven dat het Duitse geschut zoveel vat op zo ‘n versterking kon hebben en men krijgt weer de indruk dat het belegeringsgeschut van 42 cm een verschrikkelijke uitwerking moet hebben.

Op de weg van Tienen naar Leuven was de weg vol van vluchtelingen, die deels uit Leuven kwamen en deels weer naar Leuven gingen. De eersten keerden teleurgesteld terug, met de zekerheid dat ze vooreerst geen eigen huis meer hadden. Mannen,

vrouwen, kinderen, allen beladen en belast met pakken en zakken, schrikken als ze de slag van onze motor horen. Op de weg van Tienen naar Leuven werd ik even buiten de Tienense poort getroffen door enkele dingen die ik zag. Op de 18e augustus had ik daar gestaan achter de laatste Belgische barricaden, toen de Duitsers de stad bestormden: verder op de weg stonden mitrailleurs, de lansiers reden de vijand ter verkenning tegemoet. Toen begonnen plotseling de Duitse geweerschoten te kraken en zes of zeven paarden renden terug zonder berijder. Nu zag ik op dezelfde plaats hier en daar de vertrapte uniformen van de gevallen lansiers op de weg liggen, de gele uitmonstering vuil van vele voeten, die erover waren gegaan en terzijde van de weg waren in het land enkele grafheuvels gekomen, waar de ransels en de schakos op lagen van de infanteristen die de mitrailleuses op de 18e hadden bediend.

Ik reed nu door naar de Place de la Station; op de 18e zag ik daar de terugtocht van het Belgische leger naar Mechelen, de bevolking was toen in diepe verslagenheid. In de grote brede straat, de Rue de la Station, vlakbij de Place, vroeg ik een apotheker of ik op zijn huis mocht klimmen om de bestorming van de Duitsers te kunnen zien. De totaal ontdane man keek me verbaasd aan: “Waar denkt u aan? vroeg hij. Als de Duitsers straks hier zijn, zal ik hopen dat we gespaard blijven.” Nu was zijn huis een van de honderden ruïnes in de Rue de la Station. Op de Place de la Station stond ik in de nacht van de zevende op de achtste, toen pas het hoofdkwartier naar Leuven was verlegd, in een van de vele kleine cafétjes, met een woedend troepje mensen om mij heen die mij te lijf wilden, omdat ik Nederlander was. Nu is er van al die cafés en hotels daar niet één, dat niet totaal verwoest is. De straten zijn leeg en stil, alleen hoort men nu en dan het gedonder van een in elkaar stortend huis, en verderop gaat een patrouille Duitse soldaten over de puinhopen,

het geweer gereed tot schieten. Onze auto moet telkens stilhouden, omdat wij eerst een hoop puin en balken weg moeten ruimen, voor we er door kunnen. Een beklemmend gevoel krijgt men in deze dode stad, waar alleen een vermagerde hond of kat aan vroeger leven herinneren, verbijsterd als de dieren zitten waar eens het huis van hun baas stond. Op de Boulevard de Tirlemont is de bevolking uit de armere wijken gekomen naar de verwoeste huizen om te trachten nog iets te vinden, wat eetbaar is. Want men heeft honger. Op de Grand Place achter de ruïne van de Sint Pieterskerk schuilen een 30 à 40 vrouwen en kinderen om grote vaten heen, waar wijn in geweest is, en trachten in lege flessen nog te verzamelen wat er overbleef. Wat soldaten, die ondergebracht zijn in het gespaarde stadhuis, kijken toe. Ik trachtte nog wat van ze te vernemen, omtrent de aanleiding tot de verwoesting, maar ik zal beter doen geen vermoedens van soldaten of inwoners weer te geven. Ze spraken elkander lijnrecht tegen en het lijkt me dat beide partijen nog niet echt weten wat er gebeurd is.

Van Leuven naar Brussel is de weg weer gelijk aan vóór Leuven: verbrande huizen hier en daar, vluchtelingen, soldaten en grafzerken langs de weg. Ik zal de volgende beschrijving van mijn reis per brief zenden, maar ik moet u toch eerst nog zeggen dat de toestand in Brussel me deed denken aan een lucht, waar ieder ogenblik het onweer uit kan breken. De verschillende legaties raden de mensen aan naar hun land terug te keren of naar een neutraal land. Onder de Nederlanders daar heerst reeds veel armoede. In de stad zelf vreest men ieder ogenblik dat een paar heethoofden iets tegen de Duitsers zullen beginnen en daardoor ook de verwoesting van Brussel zullen uitlokken. Men had op de Boulevard du Nord een telefoondraad doorgesneden en als straf zette de Duitse commandant het telefoonnet voor de burgers buiten werking, erbij

voegend dat herhaling ernstiger represaillemaatregelen ten gevolge zou hebben.

Antwerpen, 1 september. Gisteren kon de positie van de Duitse troepen in de omstreken van Asse doen geloven aan een beweging in de richting van Dendermonde. De noodzakelijkheid om de vrije beschikking te behouden over het Land van Waas had trouwens reeds geleid tot het verscherpen van de maatregelen ter bescherming.

Vijandelijke troepen hadden zich gisteren van Brussel op weg begeven naar Asse. Heden hebben zij hun opmars naar het noorden echter niet voortgezet.

Ninove is thans door de Duitsers bezet, evenals Aalst. Van de Duitse strijdkrachten is een groot deel in de richting van Brussel teruggetrokken.

Vanavond zijn in het Land van Waas de verbindingen hersteld.

In de provincie Antwerpen en het grootste deel van Belgisch Limburg is de toestand onveranderd.

De Duitsers hebben vanochtend Mechelen weer beschoten en in hoofdzaak op de Romboutstoren gemikt

Oostende, 1 september. De Indépendance Belge meldt dat de Duitsers de omstreken van Brussel versterken. Het kerkhof wordt herschapen in een versterking.

Te Leuven hebben de Duitsers twee jezuïeten, professoren aan de universiteit aldaar, doodgeschoten.

Een dertigtal venters van dagbladen, waarin Duitse wreedheden vermeld stonden, zijn, op karren gebonden, naar Brussel gevoerd en eerst losgelaten dankzij de tussenkomst van een Nederlands burger.

De Duitse gouverneur van Brussel heeft de uitzetting binnen een etmaal van de te Brussel woonachtige Engelsen bevolen. Dezen hebben een protest ingediend bij de Amerikaanse gezant.

De Belgische legatie te ‘s-Gravenhage deelt het navolgende mee:

In antwoord op mededelingen uit Duitse bron, verklaart de Belgische regering nogmaals, dat het niet waar is, dat uitdelingen van wapens of schietvoorraad aan de burgerlijke bevolking van België hebben plaatsgehad.

Van den beginne af heeft de regering daarentegen door middel van proclamaties en alle andere middelen de inwoners gewaarschuwd, dat de verdediging van het land uitsluitend moet overgelaten worden aan de gewapende macht.

Daarenboven zijn sedert de eerste dagen van augustus de wapens van alle burgers, zowel in de steden als op het platteland, afgenomen. Die wapens, merendeels jachtwapens, zijn alle gemerkt geworden met de naam van hun eigenaar en in de steden achter slot gesteld. Te Namen en te Leuven onder andere heeft men dergelijke gemerkte en gerangschikte wapens gevonden. Men heeft daaruit zeer ten onrechte afgeleid, dat die wapens de namen droegen van hen, voor wie ze bestemd waren en niet die van hun eigenaars.

De regering tekent nogmaals met verontwaardiging verzet aan tegen de belachelijke beschuldigingen van misdrijven, die onder andere te Leuven door Belgische vrouwen zouden zijn begaan.

De toestand te Brussel.

Een ingezetene van Brussel, die gisteren hier te lande is geweest, meldt ons, dat de Belgische hoofdstad nog steeds van de buitenwereld is afgesloten. Men zit er als in een gevangenis, maar er is geen gevaar zolang de bevolking zich kalm houdt, hetgeen te hopen, maar ook te verwachten is. Voor de Nederlandse kolonie bestaat geen groter gevaar dan voor de anderen, dit tot geruststelling van familieleden en vrienden, die niets kunnen horen of laten weten. Geen enkel bericht gaat door.

Vaals, 2 september. Ik ben met de auto zaterdag van Breda naar België gegaan. De eerste Duitsers ontmoette ik bij Aarschot aan de spoorwegovergang. Het hele dorp lag in puin.

Van hier naar Leuven is alles uitgebrand. Ik drong met veel moeite door tot de Grande Place. De verwoesting in binnen- en bovenstad is onbeschrijflijk. Alleen het stadhuis stond als een sierlijk kleinood te midden van puinhopen nog onbeschadigd. De Sint Pieterskerk is gedeeltelijk verwoest, maar lijkt mij te repareren. De kunstschatten zijn behouden gebleven. Het laatste avondmaal van Dirk Bouts was gaaf, zowel als alle schilderijen.

De bevolking is gevlucht en mag ‘s nachts niet in de stad blijven. Zondagmorgen zag ik veel vrouwen teruglopen, met de handen in de hoogte, om te proberen nog iets in veiligheid te brengen. Hier en daar brandt het nog.

Sint Joris Weert (ten zuiden van Leuven) is afgebrand. De weg naar Brussel was vol Duitse soldaten. Het museum te Tervuren zag ik ingenomen door reusachtige transporten.

In Brussel doet de heer van Vollenhoven wat hij kan, maar het volk gelooft algemeen, dat de Duitsers door Holland zijn getrokken. Burgemeester Max liet aanplakken, dat de Fransen nooit gezegd hebben, dat ze niet te hulp konden komen, en dat de desbetreffende bekendmaking van de Duitse commandant van Luik gelogen was. Daarop volgde een verbod van de Duitse gouverneur van Brussel om voortaan aanplakbiljetten zonder zijn verlof aan te slaan.

Belgen, die buiten Brussel reizen, krijgen een pas. Twee treinen gaan er per dag van Brussel naar Aken. De Hollanders, die van een pas voorzien zijn, hebben vrije reis naar Holland, maar niet terug.

Na 9 uur is te Brussel alles dicht. Alcohol is hier verboden en moet vernietigd worden. Dit verbod wordt echter niet gehandhaafd en dronken soldaten veroorzaken opstootjes.

Maandag trokken steeds Duitse soldaten van Leuven door de hoofdstad naar het zuidwesten. Ook 21 der grote kanonnen zijn in de richting Parijs vertrokken.

De mannelijke bewoners van Leuven, die naar Keulen waren gebracht, zijn gisteren teruggevoerd.

In de richting van Mechelen gingen 1200 man. Reden onbekend.

Men schrijft ons uit Brussel op 22 augustus:

ik wens in het hier volgende eenvoudigweg, zonder omhaal van woorden, trachten vast te leggen wat wij hier te Brussel de laatste

drie dagen beleefd hebben, en de verschillende indrukken, die zich overstelpend opdrongen trachten te behouden.

Reeds van de aanvang van de oorlog af, toen het bleek dat Brussel een belangrijk nieuwscentrum werd, had ik een dagboek willen houden, maar het drukke werk maakte dit onmogelijk. Ik hoop dat een ander het gedaan heeft, want het zou jammer zijn als alle indrukken van die dagen, indrukken die zo snel vervaagden en door andere verdrongen werden, verloren waren gegaan.

Wij journalisten, meer ingewijd dan anderen, begonnen het reeds dinsdag 18 augustus, te begrijpen, toen de koningin met haar kinderen en de regering naar Antwerpen verhuisden. De berichten op de redactiebureaus ontvangen, maar door de censuur niet in de bladen, die in die dagen weer geregeld begonnen te verschijnen, toegelaten, deden ons wel inzien dat er iets gebeuren ging, maar wat het was begrepen we eerst langzamerhand. De geruchten dat de toegangswegen naar de hoofdstad opgebroken en gebarricadeerd werden, het uit eigen wil vernietigen van het zeer kostbare en krachtige station voor draadloze telegrafie te Laken op woensdagmiddag (19 augustus) wezen wat gebeuren ging al aan. ‘s Avonds toen ik mijn avondtelegrammen ging verzenden aan het Noorderstation, tegen 10 uur, verzocht de beambte liever terstond afrekening; hij zou morgen wel eens niet meer op post kunnen zijn, meende hij. Op het stationsplein, dat zoals alle avonden zwart stond van mensen, kwamen steeds afdelingen afgedankte burgerwachten, die door treinen werden aangevoerd. Op de muren een proclamatie van burgemeester Max, de burgers waarschuwend zich verstandig te gedragen in het te verwachten geval dat er vreemde troepen door Brussel zouden komen. Wij wisten door particuliere inlichtingen dat “zij” reeds te Kortenberg waren. Een gedrukte stemming van onzekerheid over naderend gevaar hing in

de zwoele avond over de volle straten. De garde-civique werd ‘s nachts om 12 uur ontbonden, na de barricades te hebben verwijderd. Spijt en woede hoorde ik uit al hun gesprekken.

Die nacht stierf de paus.

De volgende morgen (donderdag 20 augustus) is het spoor- en telegraafverkeer stopgezet. We zijn afgesloten van de buitenwereld. Op een redactiebureau zegde men mij: de dagbladen zullen niet meer verschijnen, we krijgen toch geen nieuws meer. En men vertelde mij daar, dat de burgemeester met raadsleden in de vroegte het oprukkende leger is tegemoet gegaan en nu in de kazerne der karabiniers op de Daillyplaats met de Duitse stafofficieren onderhandelt.

Hoe zit dit alles? vragen wij ons allen af op dat bevriende bureau. Moet Luik dan niet gevallen zijn en zijn de overwinningen bij Halen en Diest dan niet veeleer nederlagen geweest, die het optrekken van de vijand over Leuven gemakkelijk hebben gemaakt? Wij vragen, maar weten niets.

Dan een bericht aangeplakt aan alle muren: de burgemeester heeft de stad overgegeven na van de bevelhebber de verzekering te hebben gekregen dat, zo men zijn troepen ongestoord laat, zij noch eigendommen noch personen zullen aantasten. De stedelijke regering blijft aan het bewind; andere voorwaarden worden niet medegedeeld en zijn zelfs op dit ogenblik nog maar bij geruchte bekend. De uhlanen staan dan reeds op de Grote Markt. Het publiek is gelukkig kalm gebleven.

Het is middag; een zonsverduistering giet een mat, bleek licht over de stad.

Kort daarna rijden er in auto's rond en lopen er al enkelen in troepjes op de boulevards rond de Beurs. In de eerste schrik worden tafels en stoelen naar binnen gehaald en vlaggen opgeborgen; en zij, die enkele dagen geleden de grootste praatjes hadden, haasten zich de nationale kleuren uit het knoopsgat te nemen. Maar nu de eerste ontmoeting zonder ongelukken is afgelopen, komt er snel kalmte en tegen vier, vijf uur zitten de officieren gewoon in de cafés, enkel nog wat aangestaard door nieuwsgierig straatpubliek.

Om drie uur reeds is er echter wat anders gebeurd. Toen is er een optocht begonnen, zoals we hier nog nooit zagen. Langs de boulevard, welke stijl langs de Plantentuin gaat, onze via triumfalis, die reeds zoveel staatshoofden, ook keizer Willem, in feestelijke stoet zag optrekken, is het grote leger komen afdalen. Eindeloze rijen van grijsgroen en grauwbruin, eerst wat ruiterij en voetvolk, maar dan karren, wagens, munitie, ambulances, keukens, veldsmidsen, bagagewagens, zonder einde. En zo trekken zij langs Laken, langs Bosvoorde, langs alle kanten der stad, altijd maar op het zelfde doel af. Naar Frankrijk; maar langs welke weg? Over Bergen? Meer naar het zuidwesten? Niemand weet het. De soldaten, waarmee gepraat wordt, antwoorden op elke vraag omtrent hun reisdoel: Paris! De staf dezer afdeling kiest het bekende hotel Cecil als hoofdkwartier. En van donderdagmiddag 3 uur tot zaterdagochtend 11 uur, als ik dit schrijf, is die optocht zonder einde, dag en nacht, ononderbroken voortgegaan. Het is voor de duizenden, die het aanstaren, een wel heel bijzondere vertoning; voor een paar gepensioneerde Nederlandse officieren, naar deze mij verzekeren, een onvergetelijk militair schouwspel. Zij zijn vol bewondering en staan uren te kijken.

Donderdagavond zijn dan de Duitsers van de bezetting al wat ingeburgerd; ze betalen alles met Duits geld, de mark voor een frank

25 rekenend. De Duitse commanderende generaal Sixt von Arnim laat een Frans-Duitse proclamatie aanplakken, waarin hij zegt, dat hij, gedwongen Brussel te bezetten, daar een troepenmacht er doortrekt, onschendbaarheid van personen en goederen waarborgt, maar dat in geval van schieten, brandstichten, gooien van bommen, enzovoort “die allerschärfsten Massnahmen” zullen toegepast worden.

De ondertekenende generaal is chef van het IVe armeekorps; zijn zoon sneuvelde, zoals bekend is, bij Luik.

In de nacht leggen de Duitsers een veldtelegraaf of -telefoon aan over de lantaarnpalen langs de Boulevard Botanique, en ook langs een stuk Avenue Louise en verder de Chaussée de Charleroi op. Waar dit voor dient, blijft natuurlijk verborgen. Ze posteren schildwachten op de Beurs, voor de ministeries en rijden voortdurend met auto’s door de stad.

Gisteren, vrijdagochtend, gaat de stroom nog steeds door; het is nog altijd het IVe armeekorps uit Maagdenburg. Ik zie daarbij regimenten uit Anhalt en Saksen (provincie). Wij blijven van de buitenwereld afgesloten. De Telegraaf werkt niet, geen trein rijdt; de post doet alleen stadsdienst, maar, o wonder, de telefoon, sedert 14 dagen stil, gaat weer. Het is een mysterie, maar het is een feit en we maken er dankbaar gebruik van. Ik beproef echter vergeefs om een andere stad op te bellen. Het tramverkeer gaat ook door, al hebben de lijnen, die door de troepenmacht heen moeten, natuurlijk uren oponthoud.

In de stad stroomt en regent het Duitsers; bekende types, angstig weggekropen, zie ik na 14 dagen voor het eerst weer op de boulevard slenteren, maar gelukkig blijft de bevolking kalm. Velen

gaan praatjes aan met de vrij goedmoedige soldaten; maar als overijverige vrouwen sigaren en sigaretten gaan uitdelen, wordt dat toch wel wat al te kras gevonden.

Max heeft laten aanplakken dat hij tot zijn spijt vernomen heeft, dat personen voor hebben gegeven namens de stadsregering te komen met bevel de vlaggen in te halen; dit is volstrekt onjuist, zegt hij, en in het geheel niet overeenkomend met de vaderlandse gevoelens van het stadsbestuur, voegt hij er waardig aan toe.

De dag gaat goed voorbij. We hebben genoeg te kijken, de koffiehuizen zijn stampvol en men bespreekt de berichten, die de Duitsers meebrengen. De Brusselse correspondent vertelt mij dat hij een luitenant van de staf met oppasser bij zich heeft gekregen en we bespreken de verschillende berichten, die de officier hem gaf lang en breed en toetsen ze aan wat wij zelf reeds wisten. Veel wordt ons nu duidelijker, maar het schijnt de tijd nog niet, dit nu reeds op schrift te zetten, want alles blijft nog te onzeker.

‘s Avonds worden op de weg, die de Duitse troepen volgen, de koffiehuizen om 9 uur gesloten; een maatregel die ook door de burgemeester van Elsene gevolgd wordt. De levendige wijken aan de Naamse poort en aan het Noorderstation krijgen daardoor een doods aanzien. Aan de porte Louise is, waar op het grondgebied van St. Gillis nog een café open is, zien wij de Duitsers de hulptelegraaf (telefoon) weer afhalen, even snel als hij is aangebracht. Heel in de verte licht en dondert het wat; velen horen hier reeds een artilleriegevecht in.

Zondag, 23 augustus.

Nadat het voorgaande gisteren geschreven was, ging ik ‘s middags eens op nieuws uit. De gekste geruchten gaan rond en worden gretig verder verspreid, hoewel ieder heel goed weet dat wij sedert meer dan twee dagen afgesneden zijn van de buitenwereld en het toekomen van berichten absoluut onmogelijk is.

Dit laatste, het volslagen gebrek aan verbinding met de overige wereld, maakt de mensen natuurlijk zenuwachtig en werkt, dit moet ik toegeven, buitengewoon neerdrukkend. Een hedendaags mens kan zich zelfs niet meer indenken, zo hij het nooit bijwoonde, wat het betekent, absoluut verstoken te zijn van nieuws, dat elk buitendien zeer belangrijk en nabij weet. Bij de Nord heeft de stroom wat opgehouden, alleen nog nu en dan karren en troepenafdelingen. In het café Cecil hangt weer de vierkante vlag van een staf uit. Het publiek mag er niet in. De vertegenwoordigers van uw blad, die van dit café hun generale staf hadden gemaakt, zien zich dus verdrongen en komen aan de overkant in het café des Boulevards bijeen, waar wij de verschillende geruchten bespreken en beoordelen en ons, zonder veel succes, bezig houden met ons een denkbeeld te vormen van de toestand.

Hedenmorgen, voor het eerst sedert vele dagen, regen. ‘s Middags is het weer mooi geworden en op de boulevards en overal veel wandelaars. De burgemeester heeft de terrassen der koffiehuizen doen opruimen, om te beletten dat er zich volksoplopen voor verzamelen, wanneer er Duitsers zitten, en sluiting om 9 uur ‘s avonds gelast. Om het hinderlijk en weinig waardig nalopen der troepen te verhinderen, heeft Max vanochtend aan laten plakken, dat alle verzamelingen van volk, op punten waar vreemde troepen langs komen of zich ophouden, streng verboden zijn; dit verbod is

genomen “pour notre propre dignité.” Nu, ik moet tot mijn spijt zeggen, dat vele Brusselaars zich dezer dagen niet steeds waardig gedragen hebben; vooral het geflikflooi van sommigen met de Duitsers heeft menigeen zeeziek gemaakt. Gebrek aan nieuws maakt de mensen zenuwachtiger dan ooit en de vreemdste geruchten doen nog steeds opgeld. Ik zal deze niet alle herhalen: alleen een is voor ons van belang. Sedert zaterdag is bij het publiek, dat steeds nieuwe troepen ziet aankomen en hun aantal natuurlijk ver overschat, het praatje ontstaan en gretig aangenomen, dat deze troepen door Holland kwamen. Men beweert in de trein wagons met opschriften Venlo, Sittard, zelfs ... Dordrecht gezien te hebben. En de woede tegen de Nederlanders is weer groot. Max liet vanochtend dan ook een zeer duidelijke verklaring van ons gezantschap aanplakken, waarin de gezantschapsraad van Vollenhoven (onze gezant is te Antwerpen bij het hof en de regering) alle geruchten omtrent schending der Nederlandse onzijdigheid ten stelligste tegenspreekt.

Het troepenverkeer is vandaag veel verminderd. Langs de vier wegen, waarlangs de Duitsers hun colonnes op lieten rukken (trein in het midden der stad, infanterie, gedekt door artillerie en cavalerie op de zijkanten, meer buitenom), komen nog slechts nu en dan wat troepen voorbij.

Dinsdagochtend 25 augustus.

Gisteren heeft het troepenverkeer zowat stilgestaan. ‘s Middags een paniekje, tegen vijf uur; de Fransen zouden in aantocht zijn en straatgevechten op handen. De trams werden met spoed naar de remises gehaald en een korte tijd had de stad een vrij verlaten aanzien. ‘s Avonds was alles echter weer normaal, behalve dan de gesloten koffiehuizen die tegen 9 uur allen naar huis deden gaan.

Donderdagochtend, 27 augustus.

Dinsdag en woensdag waren twee zeer stille dagen, met allerlei geruchten. Gisteren werden enkele kranten uit Gent en Antwerpen te koop aangeboden; twee frank het stuk; blijkbaar te voet aangebracht. Zo mogelijk verwarren zij de toestand nog meer, want nu loopt ieder met, geschreven of getypte, zogenaamde uittreksels rond, waarin allerlei nieuws, dat zeer wel mogelijk is, maar absoluut niet te bewijzen. De Duitsers lieten woensdagochtend ook "öffentliche Nachrichten" aanplakken, die de indruk moesten vestigen, alsof ze overal aan de winnende hand zijn, maar op de keper beschouwd niets leerden. Dinsdagavond had Max een affiche verspreid, waarin gewaarschuwd werd, dat een Duitse hulptelegraaflijn an de boulevard de Nord zou zijn doorgesneden. De burgemeester smeekte de bevolking tegen dergelijke handelingen te waken, daar de gevolgen verschrikkelijk konden zijn.

Mensen, die passen halen bij de Duitse overheid, die gisterenmiddag van het stadhuis naar het ministerie van Buitenlandse Zaken verhuisd is, krijgen deze over Luik en Maastricht. Zij kunnen tot Luik lopen of in wagens gaan, die er twee dagen over doen. Er wordt hun blijkbaar gezegd, dat zij vrijdag per trein kunnen gaan. Inderdaad hebben personen, die bij het Noordstation wonen, gisteren locomotieven gezien, en aan het Zuid was men bezig de wissels, door de Belgen opgebroken, weer te herstellen, hetgeen hun dagen werk kostte. In de richting Gent schijnen de vijanden niet zo ver te zijn doorgedrongen als wij eerst dachten; in ieder geval blijkt het, dat zij Gent niet bezetten, want ik zag de Flandre Libérale van dinsdagochtend.

Het nieuws uit de onmiddellijke omgeving der stad, dat de laatste dagen binnenkomt, is natuurlijk zekerder; daaruit vernemen wij,

dat er ten noorden van Vilvoorde en in het zuiden bij Charleroi en omstreken hard gevochten wordt; trouwens de aanvoer van gewonden is gisteren en eergisteren groot geweest, meestal, wellicht uitsluitend, Duitsers. De grote ambulancewagens zijn vrijwel het enige wat wij nu van de Duitsers zien; het rekwisitioneren op grote schaal, dat maakte dat melk, boter, eieren, vlees bijna niet meer te krijgen waren, is opgehouden. Gisterenavond is aangeplakt, dat dit gedurende acht dagen zal gestaakt worden of tenminste alleen contant zou gebeuren. Tot nu toe werd alles op bons, van zeer onzekere waarde, opgevorderd.

Onnodig te zeggen, dat de toestand van gevangenschap, waarin wij hier nu juist een week verkeren, allerakeligst is. Ieder hoopt dan ook, dat er wat gebeuren zou, waardoor er een spoedig einde aan komt; maar hoe dat zou gaan, en waarvandaan dat zal komen, kunnen wij ons, bij gebrek aan zekere berichten, nog niet voorstellen. Wellicht komen er vandaag weer kranten binnen, die ons wat meer leren.

Zaterdag, 29 augustus.

Donderdag zijn voor de tweede keer Duitse berichten aangeplakt, meldend onder andere de val van Namen. Het publiek blijft ze onder ongelooflijk schouderophalen lezen. De burgemeester deed bekend maken, dat er gedurende acht dagen alleen tegen contante betaling gerekwisitioneerd zal worden en het wordt werkelijk wat gemakkelijker etenswaren te krijgen. Alleen melk blijft moeilijk, want een groot deel van Brussels omtrek is of onveilig of verwoest. Er blijkt uit de bekendmaking van Max, dat de Duitse regering te Brussel staat onder generaal majoor von Jarotzky en “hofrat” Grabowsky.

Donderdagsmiddags zie ik voor het eerst te Schaarbeek een trein rijden. Belgisch materieel met een tweetal personenwagens, waarin een veertigtal mannen, vrouwen en kinderen, die blijkbaar naar Luik gaan. Dit is trouwens de route die Hollanders aangegeven wordt. Men krijgt een "Passierschein" met een stempel: Deutsches Gouvernement-Brüssel. In Schaarbeek, komen die dag enorm veel ambulanceauto's langs met gewonden, ook enkele gewonde Belgische soldaten, op stro in open karren. De Belgische auto's zijn door de Duitsers ingepikt, wat een protest der Brusselse medici schijnt te hebben uitgelokt. Er werd woensdag en donderdag ten noordoosten van Vilvoorde (Perk, Kampenhout, Eppegem) zwaar gevochten tussen Duitsers en Belgen., zodat in Brussel de hospitalen en ambulances ineens vol zijn geraakt. Mijn buurman, een dokter, heeft drie zalen van het grote militaire hospitaal onder zijn bestuur. Daarin had hij donderdag soldaten van negen verschillende regimenten, en een tiental hoofd- en andere officieren. Een neef van von Arnim, die hij verpleegt, bekende dat de Duitse verliezen op het ogenblik, dat zij Brussel binnentrokken, reeds 80.000 bedroegen.

Vrijdag schijnt de strijd meer naar het westen verplaatst; te Laken hoor ik duidelijk het kanon en in de buurten van Strombeek, Grimbergen en Meise schijnt het lelijk te spoken. Voortdurend komen gewonden binnen. In de stad zelf blijft de toestand hetzelfde; doods 's avonds, overdag levendig door de talrijke leeglopers (gedwongen en gewone), die om nieuws komen, een enkele oude krant verslinden en verder nog zich voeden met allerlei dwaze getijpte berichtjes, die niemand weet waar vandaan komen, en weinig geloof vinden.

Vandaag (zaterdag) schijnt er niet meer gevochten te worden. Personen, die te Strombeek waren, zeggen, dat er daar veel

Duitsers zijn, maar dat het rustig is. ‘s Middags 6 uur kwam er een Belgische (Franse) tweedekker, uit de richting Antwerpen en keerde boven de stad terug. De mitrailleuses in de Cinquantenaire openden er het vuur op en in Strombeek werd hij geweldig gefusilleerd, maar gelukkig zonder succes. Hij bracht heel wat opschudding in de stad en weer nieuwe moed.

De burgemeester, wiens houding in deze moeilijke tijden algemeen bewonderd mag worden, heeft de Duitsers al een paar dagen het stadhuis doen verlaten; en de Duitse vlag, die aan de gevel hing, is weggenomen. Alleen twee feldwebels bewaken op het binnenplein een paar wagens. De Duitse “regering” zit nu op het ministerie van buitenlandse zaken. Aan enkele kazernes hangt de Duitse driekleur. Algemeen krijgt men de indruk, dat de troepen der bezetting niet talrijk meer zijn.

Maandag, 31 augustus.

Gisteren ben ik te Gent gekomen en heb weer eens Belgische soldaten en uniformen gezien! Op 12 km buiten Brussel zagen wij de laatste pickelhauben; een patrouille van een 15 man.

De verwoesting van Leuven.

In het laatste gedeelte van mijn vorige brief heb ik u zonder enige terughouding, maar met inachtneming van de meest strikte waarheid trachten te schilderen, niet alleen de plundering der huizen van Leuven, maar tevens het cynisme, waarmee sommige soldaten te werk gingen. Ik moet hierop nog even terugkomen; niet om de meer dan schandelijke handelwijze van die bandelozen te verdedigen, geenszins, maar wel om te doen uitkomen dat het inderdaad de slechtste elementen waren onder de zich te Leuven

ophoudende troepen en delen van troepen, die de afschuwelijke snoodheden bedreven.

Mijn nachtelijk verblijf te midden van die poel van ellende, waarvan de beschrijving een betere pen behoeft dan de mijne, heeft nochtans dit voordeel opgeleverd, dat ik kon spreken en de mening horen van verschillende officieren en manschappen, van mannen tot geheel verschillende maatschappelijke standen behorend, van jongeren die, in het militaire leven, de meerdere waren der ouderen; van ouderen die in het burgerlijke leven een betere positie bekleedden en beter onderlegd waren, doch in hun militaire positie de mindere waren van hen die alléén het krijgsmansvak als het hunne hadden gekozen. Ziet, men komt dan door vragen achter de denkwijze van die mannen, die als door het noodlot zijn aangewezen tezamen werkzaam te zijn aan dat ene grote doel: het bestrijden van de tegenstanders en daardoor de verhoging van de roem van hun vaderland. En dan is het mij, bij de nooit goed te praten, onverschoonbare teugelloosheid van enkelingen, waarvan ik getuige was, een behoefte met de meeste nadruk de verklaring af te leggen dat het mij bij ondervinding bleek, dat het overgrote deel zich niet alleen smalend over de gruweldaden der “kameraden” uitliet, doch hun mening niet in het minst onder stoelen of banken stak. Een enkel voorbeeld weer ter verduidelijking. Aan een onderofficier vroegen soldaten om mee te drinken van wijn die bij tientallen flessen was buitgemaakt en meegebracht uit de kelders der brandende huizen. De duurste en fijnste wijnen werden verdeeld en uitgedronken, de zuurdere Rijnwijn aangesproken na de zoete Sauterne, met het gevolg dat de aanwezige voorraad Rijnwijn eenvoudig als “ondrinkbaar” werd weggeworpen. “Was macht ihr da,” aldus de onderofficier, “schändlich ist es was Ihr tut; dass ihr den Wein trinkt ist schon schändlich genug, aber dass Ihr den Wein wegwirft ist

niederträchtig. Wenn die Bewohner einmal zurückkehren, hätten sie wenigstens das nog finden können”[1] en toen op verontwaardigde toon: “Ga weg!” Een tweede voorbeeld. Uit een juwelierswinkel brachten enige soldaten kostbare, met edelstenen bezette ringen en armbanden terug in de legerplaats. Met trots werd de buit vergeleken, de waarde getaxeerd en aan het oordeel van anderen onderworpen. Een eenvoudig soldaat was er bij tegenwoordig en ik hoorde hem zeggen “Das ist eine verfluchte Schweinerei was Ihr da gemacht habt, schämen sollt Ihr euch. Das is kein Krieg führen, doch Raub!”[2] zich omdraaiend riep hij in verbeten woede: “Halunken”, “Diebsgesindel”[3]. Ik zou deze enkele voorbeelden met nog meer kunnen aanvullen, doch wilde door ze te vermelden u slechts de indruk geven hoe de plunderaars door hun standgenoten werden beoordeeld, en van de edelere gevoelens die bij deze eenvoudige man schuilen en blijven zelfs te midden van het zo ruw en dikwijls zo wreedaardige oorlogsbedrijf.

Ik schrijf geen psychologie van het leven te velde in oorlogstijd, nog een apologie voor schanddaden, zoals ik die kon vaststellen en nu boven meldde, doch alvorens op mijn persoonlijke wederwaardigheden terug te komen, moet ik nog een kort woord wijden aan de treurige feiten en u trachten te verklaren, hoe het mogelijk is, dat zelfs in een om zijn ijzeren discipline terecht zo beroemd leger de beschreven hemeltergende voorvallen hebben

---

[1] Wat doen jullie daar? Schandelijk is het wat jullie doen. Dat jullie die wijn drinken, is al schandelijk genoeg, dat jullie wijn weggooit; is laaghartig. Als de bewoners eens terugkomen, dan hadden zij dat tenminste nog kunnen vinden.

[2] Dat is vervloekt gemeen wat jullie daar gedaan hebben, jullie moesten je schamen. Dat is geen oorlog voeren, maar roven.

[3] Schooiers, dievenpak.

kunnen plaats grijpen. Hoofdzakelijk doe ik dit met het oog op de outsider, die uiteraard anders oordeelt en anders oordelen moet dan diegene, die meer de gebeurtenissen heeft bijgewoond en zich, zij het ook nog onvolkomen, een beter beeld der werkelijkheid kan vormen. De leek toch, en niet het minst de leek in militaire zaken, is maar al te zeer geneigd toestanden in vredestijd met die in de oorlog over één kam te scheren. Hierin schuilt de grote fout. Reeds in de tijd der manoeuvres, der najaarsoefeningen te velde, ziet zowel de officier als de soldaat de discipline verslappen. Dit is het noodzakelijk gevolg van de omstandigheid, dat de controle op in het garnizoen verboden handelingen geringer wordt; de militair is meer zelfstandig, dikwijls ver van zijn superieuren verwijderd, het toezicht is geringer. Hoeveel te meer is dit het geval in oorlogstijd, waar de krijg veelal gevoerd wordt in een vijandelijk land, te midden van een vijandelijke bevolking. Dan, bij de enorme uitbreiding der tegenwoordige legers der grote mogendheden in oorlogstijd, waarbij alle weerbare mannen worden opgeroepen, is het te verklaren, dat kaf schuilt onder het vele koren en slechte elementen insluipen tussen de overtalrijke goede. En nu is het verklaarbaar dat juist in oorlogstijd die slechte elementen een moreel effect teweegbrengen bij hen, die zwak en weifelend van karakter, hoewel oorspronkelijk meer van goede dan kwade inborst zijn, en deze zich laten meeslepen, zij het ook langzaam, van stap tot stap, tot wreedheden en de meest laakbare handelingen.

Toch nog eens: ik schrijf geen apologie voor wandaden, doch tracht deze verklaarbaar te maken, niet te verdedigen.

Gedurende de nacht vielen nog enkele schoten of ontplofte in de steeds doorbrandende huizen in mijn omgeving de benzine- of petroleumvoorraad. Telkens als zo een ontploffing plaats had wist mij een schildwacht met de meeste stelligheid te verzekeren dat dit

patronen waren, die de burgerij in het geheim had bewaard, en dan kwam er weer een van die verschrikkelijke verwensingen aan het adres der Leuvenaars, die ik hier niet willen weergeven. Het is niet te ontkennen, dat de toestand van de zich in de stad bevindende soldaten nog steeds gevaarlijk was, hoewel zich nog slechts enkele inwoners in de huizen konden ophouden, maar daaronder waren dan ook de desperado's die voor niets terugdeinzen, wie het bestaan totaal onverschillig is geworden en wiens enig doel het is wraak te nemen voor hun medeburgers ten koste van het eigen leven. Dat de militairen onder deze omstandigheden in iedere burger die door de nood gedwongen uit zijn schuilhoek te voorschijn kwam, een natuurlijke vijand zagen en deze zonder enige waarschuwing neerlegden, is verklaarbaar, wanneer men denkt aan de zenuwachtige en opgewonden stemming die zich van hen gedurende de vervlogen 24 uur had meester gemaakt. Dat ook hierbij nog de funeste invloed van de drank zich liet gelden, kan als stellig worden aangenomen. Zonder behoorlijk voedsel in de avond en nacht genoten te hebben, werd de fles in de ochtenduren op een geduchte wijze aangesproken tengevolge waarvan de stemming tegenover de ongelukkige inwoners steeds vijandiger werd. In mijn nabijheid gaf een soldaat zijn kameraden een uitleg over welke wel de beste wijze was, een burger het leven uit te blazen. Het was walgelijk de gesprekken aan te horen, waarvan ik nolens volens wel getuige moest zijn.

En steeds daartussendoor kwam toch bij anderen een gevoel op van medelijden met de van erf en goed verdrevenen. Niet voor hun genoegen hadden deze mannen, naar ze mij verzekerden, de brand gesticht, het was de volvoering van een bevel, dat uit zelfverdediging was gegeven. Doch slechts aarzelend en met tegenzin waren er die dit bevel hadden uitgevoerd, alleen door de noodzakelijkheid gedreven waren ze er naar hun overtuiging toe

moeten overgaan. Volgens velen had België al de jammer en ellende die thans over dit land heerste, kunnen vermijden. “Hätten die Belgiër uns doch einfach durchziehen lassen, dann wäre Nichts passiert”[4] was een opmerking die ik niet eens doch wel honderden malen heb horen uiten, niet alleen hier, te Leuven, maar ook in het andere gedeelte van het oorlogsterrein dat ik bezocht. Ik had onder de omstandigheden, waarin ik verkeerde, geen lust, een beschouwing te houden over volkenrecht en neutraliteit; opmerkelijk was het nochtans, dat ik nooit één stem heb horen opgaan die het recht der Belgen om naar de wapenen te grijpen en zich tegen een inval van hun grondgebied te verzetten, verdedigde.

Daar weerklonken van het Stationsplein drie donderende hoera’s. Ik spoedde mij erheen om te weten wat er de oorzaak van was en vernam dat zoeven bericht was binnengekomen dat de Duitsers tot op 80 km van Parijs waren genaderd en de Franse regering vredesvoorwaarden had aangeboden. Natuurlijk vond dit bericht overal gretig geloof, het einde van de oorlog stond voor de deur, spoedig zouden ze weer in de heimat zijn. Toen een officier opmerkte dat dit nog wel een poosje kon duren, daar eerst nog met de Russen moest afgerekend worden en de hier aanwezige troepen ook bij die veldtocht zouden moeten meehelpen, kwam weer dit schitterend optimisme, dat vast geloof in de superioriteit der Duitse wapens en hun aanvoering, voor de dag, dat hun ook de kracht had gegeven tot die volharding en dat doorzetten, waarmee het voorlopig succes tegen Frankrijk en België was verkregen. “Mit den

---

[4] Hadden de Belgen ons toch maar eenvoudig laten doortrekken, dan zou er niets gebeurd zijn.

Russen werden wir bald fertig werden”[5], over de Russen werd gesproken en geoordeeld als over een quantité négligeable.

Inmiddels was besloten dat een van ons naar Brussel zou gaan, om daar particuliere brieven te bezorgen, en hij de auto zo spoedig mogelijk zou terugzenden. Door herhaaldelijk oponthoud echter was het de chauffeur niet mogelijk geweest vóór half twee ‘s namiddags terug te zijn. Voor de 30 km, heen en terug, had hij bijna drieënhalf uur nodig gehad.

In het vooruitzicht nog ‘s avonds te Maastricht terug te zijn, aanvaardde ik welgemoed, doch oververmoeid, de terugtocht. Een onderofficier der Saksische landweer, die naar het 25 km verwijderde Tienen terug moest, vroeg of hij mocht meerijden. Volgaarne voldeed ik aan zijn verzoek, onder die conditie, dat hij naast de chauffeur moest plaats nemen; ik vertelde de man natuurlijk niet waarom ik hem zo gaarne meenam. Een gewapend militair in de auto was immers de beste vlag die de lading kon dekken, posten en troepenafdelingen zouden mij, door de uniform beveiligd, misschien wel als arrestant beschouwd, maar nergens lastig vallen. Van Tienen ging de reis weer op Sint-Truiden, waar ik op het marktplein, waar de kommandantur in het raadhuis gevestigd is, getuige was van een niet onaardig voorval, dat ik u niet wil onthouden. Terwijl ik daar met enige Duitsers stond te praten, al wachtende op mijn Passierschein, ging een niets kwaads vermoedend Belgisch boertje zijns weegs. In minder dan geen tijd had een soldaat hem een bezem in de hand gedrukt en beduidde hem de straat te vegen. Tegenstribbelen zou nutteloos zijn en zo toog ons boertje lachend, zoals zijn collega die kiespijn heeft, met niet al te grote ijver aan het werk. Een tweetal burgers waren hem

---

[5] Met de Russen zullen we het gauw klaarspelen.

spoedig daarbij behulpzaam. “Gestern hatten wir hier vierzig an der Arbeit. Sie tun es ganz gerne”[6], verzekerde mij een onderofficier. Of het waar is?

Daar naderde een dame met haar dochter, die de commandant wenste te spreken en hem handenwringend klaagde dat men haar zoon gearresteerd had en in het raadhuis had opgesloten. De commandant verzocht mij als tolk te willen fungeren. De jonge man, zo verklaarde de moeder, was steeds voorkomend geweest tegenover de Duitse soldaten; zij was zich niet bewust dat hij ook maar het geringste kon gedaan hebben dat strijdig was met de uitgevaardigde bevelen en proclamaties. Mijn tussenkomst en hulp kon evenwel niet baten. De man bleef in arrest, daar hij geruchten had verspreid over de nederlaag der Duitse troepen. Men ziet, de bevolking wordt nauwlettend bewaakt, de geringste overtreding of onvoorzichtigheid kan aanleiding geven tot aanhouding.

Voort ging het verder naar Luik, dan naar Maastricht. Na nog geen 6 km afgelegd te hebben sprong de achterband, die door een nieuwe spoedig was vervangen. Dat was de derde keer op de tocht, nog een zo’n ongeval en de kans zou verkeken zijn Maastricht, zelfs Luik te bereiken, want daar is het verboden na 6 uur ‘s avonds zich op straat te begeven. Na 5 minuten begaf ons de linker voorband. Daar stonden we, midden op de straatweg, 1 km van een klein gehucht verwijderd. Weg verwachtingen, weg hoop, weg illusies. Het enige middel was de wagen tot daar voort te duwen, daar te trachten de band te repareren en er zo nodig onderkomen te vinden. Een dorpsrijwielhandelaar verleende tegen een woekerprijs assistentie en gratis advies; de hele operatie duurde meer dan

---

[6] Gisteren hadden wij er hier 40 aan het werk. Ze doen het heel graag.

tweeënhalf uur. Bij vriendelijke boerenlieden, die me eerst angstig voor een Duits officier aanzagen, kon ik overnachten. Na de doorstane vermoeienis van de vorige dagen wenste ik niet al te lang te wachten met rust nemen en duurde het maar zeer kort of de slaap overmande me. Doch telkens schrikte ik op, in mijn verbeelding hoorde ik nog het akelig geknetter van brandende huizen en het neerploffen van balken en gevels.

‘s Anderendaags zo vroeg mogelijk uit de veren, om tenminste nog voor het verschijnen van uw avondblad de toedracht te Leuven te kunnen seinen. Maar ook toen verliet het bandenpech ons niet. Het bleef sukkelen tot Luik, waar een Hollands industrieel, die ik een vorig maal had leren kennen, mij een paar nieuwe banden leende. Maar toen ging het ook vliegensvlug naar Maastricht, waar ik na een tocht van nagenoeg 27 uur ‘s middags om 3 uur binnenkwam.

Bewogen was de reis geweest, niet ongevaarlijk, maar rijk aan wisselende indrukken en emoties.